

Zbigniew Bereszyński*

Opole

Inicjatywy opozycyjne wśród młodzieży szkół średnich Opolszczyzny w czasach rewolucji Solidarności (lata 1980–1989)

Abstract

This article describes various opposition initiatives that emerged among school youth in the Opole province in the last twenty years of communist rule in Poland. These initiatives contributed significantly to shaping the social foundation for the revolutionary transformations in the life of the country that began in the summer of 1980, known as the “Solidarity revolution”. Later, in the years 1980–1989, they were an important component of these changes. School youth in active opposition to the government were a source of leadership for Solidarity, the Independent Students’ Association and various political opposition formations. The oppositional activity of school youth was an important addition to the fight waged by trade unionists under the banner of Solidarity and by oppositionists more advanced in terms of their age.

Keywords: school youth, opposition, Solidarity, revolution, Opole voivodeship

Słowa kluczowe: młodzież szkolna, opozycja, Solidarność, rewolucja, województwo opolskie

Wprowadzenie

Celem tego artykułu jest przedstawienie różnego rodzaju inicjatyw o charakterze opozycyjnym, jakie zrodziły się wśród młodzieży szkolnej w województwie opolskim w dziesięcioleciu poprzedzającym powstanie Solidarności oraz w okresie znanym jako „rewolucja Solidarności”, a przypadającym na lata 1980–1989. Problematyka ta była już w większym lub mniejszym stopniu poruszana w różnych publikacjach autorstwa Zbigniewa Bereszyńskiego, Mariusza Patelskiego, Antoniego Maziarza, Błażeja Kupskiego, Janusza Oszytki i Łukasza Sołtysika (zob. bibliografia). Publikacje te nie uwzględniają jednak wszystkich istotnych i godnych uwagi wątków tematycznych ani też nie wy-

* Badacz niezależny, Wieluńskie Towarzystwo Naukowe; e-mail: zbereszynski@wp.pl; ORCID: 0000-0001-9761-8701.

korzystują w pełni dostępnych aktualnie źródeł tematycznych. Co gorsza, w ostatnich kilku latach pojawiły się w przestrzeni publicznej próby przedstawiania niektórych faktów i postaci w sposób bardzo tendencyjny i ewidentnie rozmiągający się z poświadczoną źródłowo rzeczywistością historyczną. W tej sytuacji rodzi się oczywista potrzeba uporządkowania i uzupełnienia wiedzy na temat młodzieżowych inicjatyw opozycyjnych w województwie opolskim oraz zaprezentowania jej w sposób całościowy i odpowiadający elementarnym kryteriom prawdy historycznej.

Próby działalności opozycyjnej w latach siedemdziesiątych XX w.

Jedną z pierwszych inicjatyw opozycyjnych w województwie opolskim zrodziła się w marcu 1972 r. wśród uczniów Liceum Ogólnokształcącego „Carolinum” w Nysie. Uformowało się tam wówczas kółko opozycyjne w składzie: Janusz Sanocki, Włodzimierz Skonieczny, Janusz Węglarz i Zbigniew Zajac. Sanocki ułożył program polityczny, wykaligrafowany i powielony przez Zajacą w formie fotokopii. Działalność grupy polegała na gromadzeniu literatury o treściach interesujących nastawioną opozycyjnie młodzież, komentowaniu wydarzeń politycznych i malowaniu napisów na murach (m.in. w 1974 r., z okazji trzydziestolecia Polski Ludowej, wykonano na murach Nysy napis o treści: „Już 30-lecie, jak nas Rosja gniecie”). Po ukończeniu szkoły średniej i rozpoczęciu studiów członkowie grupy malowali napisy o treści opozycyjnej na terenie Krakowa (m.in. hasło „Socjalizm tak, PZPR – nie” na murach Akademii Sztuk Pięknych)¹.

W listopadzie 1979 r. rozpoczął działalność krąg biblijny zorganizowany dla młodzieży z miejscowych szkół średnich przy kościele pw. św. Jakuba St. Apostoła i św. Agnieszki w Nysie przez Sanockiego za zgodą miejscowego proboszcza ks. Józefa Kądziołki oraz we współpracy z ks. Włodzimierzem Dęboszem. W spotkaniu inauguracyjnym wzięło udział około 30 uczniów z dwóch klas maturalnych, m.in. Dorota Cak, Krzysztof Kukiełczak, Bolesław Leśniak, Wiesław Podboraczyński, Jacek Rauch, Roman Rauch, Mirosław Sieniawski, Ewa Sikorska i Maria (Majka) Such².

We wrześniu 1980 r. Sanocki współorganizował struktury Solidarności w rejonie Nysy. Został wybrany przewodniczącym Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego (dalej: NSZZ) „Solidarność” Ziemi Nyskiej i pełnił tę funkcję nieprzerwanie do 1989 r. Internowany w stanie wojennym współorganizował działalność opozycyjną w ośrodkach odosobnienia w Kamiennej Górze, Głogowie, Nysie, Grodkowie i Uhercach. Po wyjściu na wolność był głównym organizatorem i koordynatorem działalności konspiracyjnej w rejonie Nysy³. Zakończył ka-

¹ Preludium – przed Sierpniem 1980 r. – korespondencja e-mailowa Wojciecha Podhajeckiego z 18 VIII 2019 r. (w zbiorach prywatnych autora).

² Ibidem.

³ Zob. Z. Bereszyński, *Sanocki Janusz Antoni*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, red. M. Łątkowska et al., Oficyna Wydawnicza Volumen – Stowarzyszenie Pokolenie, Warszawa–Katowice 2010, s. 404.

rię polityczną jako poseł na Sejm RP w latach 2015–2019⁴. Do czołowych działaczy nyskiej Solidarności należał również wspomniany Zając, uczestnik pierwszych inicjatyw opozycyjnych z początku lat siedemdziesiątych XX w.⁵

W roku szkolnym 1973/1974 we wszystkich państwowych placówkach oświatowych i wychowawczych wprowadzono „jednolity system socjalistycznego wychowania”. Do jego głównych elementów należał nowy przedmiot, nauczany w ostatnich dwóch klasach szkół licealnych: wychowanie w rodzinie socjalistycznej. Zajęcia z tego przedmiotu – prowadzone w ówczesnej klasie III A I Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika w Opolu (dalej: I LO) przez byłego funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa (dalej: SB) Józefa Atlasa, zwolnionego z powodów dyscyplinarnych, głównie za nadużywanie alkoholu – stały się dla mnie, ucznia tej klasy, okazją do polemik służących przekazywaniu opozycyjnych treści politycznych. Podobne dyskusje były prowadzone przez mnie w późniejszym czasie również na lekcjach historii i propeutyki nauki o społeczeństwie⁶.

Podjęta przeze mnie działalność była najaktywniej wspierana przez jednego z kolegów klasowych Krzysztofa Tomańskiego. Nie brał on bezpośredniego udziału w dyskusjach na lekcjach, ale pomagał mi wyszukiwać literaturę przydatną w moich wystąpieniach. Obaj prowadziliśmy regularny nasłuch audycji Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa. Grono sympatyków było jednak znacznie szersze. Obejmowało ono przede wszystkim Andrzeja Jarosza, Jacka Kowala i Wiesława Ukleję, innych uczniów ówczesnej klasy III A. Wszyscy regularnie spotykali się w należącej do mej rodziny piwnicy w budynku mieszkalnym usytuowanym dokładnie na wprost szkoły. Urządziłem tam coś w rodzaju klubu. Oprócz uczniów I LO bywał w nim regularnie również Włodzimierz Tomasz Pilarek, mój sąsiad i kolega szkolny z podstawówki, uczęszczający w tym czasie do miejscowego Technikum Elektrycznego. Wymieniona grupa licealistów zyskała w klasie miano grupy destrukcyjnej, które zaakceptowała ze swoistym poczuciem dumy⁷. Wszystkim nam doskwierał odczuwalny na każdym kroku brak wolności politycznej w rządzonej przez komunistów Polsce. Grupa była jednak mocno zróżnicowana pod względem szczegóło-

⁴ Janusz Sanocki, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/posel.xsp?id=334&type=W&województwo=opolskie> (dostęp: 30.08.2024).

⁵ Z. Bereszyński, *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa na Śląsku Opolskim 1980–1990*, t. 1: *Geneza, narodziny i rozwój ruchu*, Instytut Pamięci Narodowej, Opole 2014, s. 247–249, 267–268, 306; idem, *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa na Śląsku Opolskim 1980–1990*, t. 2: *Od stanu wojennego do zmian ustrojowych w kraju*, Instytut Pamięci Narodowej, Opole 2014, s. 30, 36, 52, 56, 86.

⁶ Z. Bereszyński, *Oświata i wychowanie jako obszar konfrontacji ideologicznej państwo–Kościół na przykładzie terenów wchodzących w skład województwa opolskiego*, [w:] *Relacje Kościół–państwo na Górnym Śląsku w latach 1945–1989. Konflikt ideologiczny*, red. A. Dziurok, Instytut Pamięci Narodowej, Katowice–Warszawa 2019, s. 245–246.

⁷ Ibidem, s. 246; Z. Bereszyński, *„Jedynka” na opolskich drogach do wolności*, [w:] *Jubileusz 75-lecia Publicznego Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika w Opolu*, red. J. Jakubowska, M. Mika, I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika w Opolu, Opole 2020, s. 39–40.

wych zapatrywań politycznych i na tym tle nierzadko dochodziło w jej łonie do gorących sporów. Osobiście najlepiej rozumiałem się z Tomańskim. Często spierałem się natomiast z Ukleją, który w tamtych czasach utożsamiał się z ruchem hippisowskim i głosił hasła pacyfistyczne. Nie podzielałem jego fascynacji ideowych, a hasła uważałem za utopijne. Po świeżych doświadczeniach rewolty robotniczej z grudnia 1970 r. byłem zdania, że nadzieje na pozytywne zmiany w naszym życiu społecznym należy wiązać ze środowiskami robotniczymi. Dlatego nawiązywałem do niepodległościowych tradycji polskiego ruchu socjalistycznego, reprezentowanych przez takie postacie jak: Józef Piłsudski, Ignacy Daszyński, Kazimierz Pużak czy Tomasz Arciszewski. Opowiadałem się za utworzeniem autentycznego samorządu robotniczego w zakładach pracy itp.⁸

29 listopada 1973 r. wkroczyli do akcji funkcjonariusze SB, zabierając ze szkoły w trakcie lekcji mnie, Jarosza i Ukleję. Po przewiezieniu do Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej (dalej: KW MO) przeprowadzono z nami rozmowy profilaktyczno-ostrzegawcze. Nieco wcześniej utworzona specjalnie w tym celu grupa penetracyjna SB przeprowadziła tajne przeszukanie we wspomnianej piwnicy, gdzie regularnie się spotykaliśmy⁹.

W 1977 r. namówiłem Ukleję, wówczas już studenta Wyższej Szkoły Inżynierskiej (dalej: WSI) w Opolu, do wspólnego przeprowadzenia akcji polegającej na rozwieszeniu ulotek w formie listu gończego za Edwardem Gierkiem. Ulotki te (łącznie 85 sztuk), wykonane przez nas techniką fotograficzną, rozkleiliśmy dwukrotnie – w nocy z 10 na 11 oraz z 29 na 30 grudnia 1977 r. w różnych miejscach na terenie Opolu. Po długich i bardzo intensywnych poszukiwaniach sprawców tej akcji SB zatrzymała nas 8 lutego 1978 r. Represje ograniczyły się do pobytu w areszcie KW MO w Opolu przez 48 godzin¹⁰. Wkrótce potem na posiedzeniu sekretariatu Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KW PZPR) w Opolu miejscowe władze partyjne zwróciły się do komendanta wojewódzkiego MO płk. Juliana Urantówki „o przekazanie gratulacji pracownikom Służby Bezpieczeństwa KW MO”¹¹.

Po tych doświadczeniach Ukleja odmówił dalszego udziału w podobnych akcjach. W tej sytuacji kontynuowałem działalność w pojedynkę i było tak aż do lata 1980 r. Trud włożony wcześniej w propagowanie opozycyjnych treści politycznych wśród uczniów I LO nie poszedł jednak na marne. W październiku 1980 r. Ukleja wraz innymi studentami opolskiej WSI oraz w ścisłej współpracy ze mną (wówczas już absolwentem Uniwersytetu Wrocławskie-

⁸ Z. Bereszyński, „Jedynka”..., s. 40.

⁹ Idem, *Oświata i wychowanie...*, s. 246–247; idem, *Rewolucja „Solidarności” w województwie opolskim 1980–1990. Historia ilustrowana regionu w czasach przełomu*, t. 1, wyd. 2, Instytut Śląski, Opole 2021, s. 29–30.

¹⁰ Zob. idem, *Rewolucja „Solidarności”...*, s. 30–31.

¹¹ Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: APO), Akta Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KW PZPR), sygn. 613, Protokół nr 6/78 z posiedzenia Sekretariatu Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu, odbytego 14 II 1978 r., s. 51.

go) zakładał uczelniane struktury Niezależnego Zrzeszenia Studentów (dalej: NZS). W późniejszym czasie, aż do wiosny następnego roku, wydawano tam redagowane przez mnie pismo studenckie „Opolitechnik” – pierwszy periodyk bezdebitowy w skali całego województwa opolskiego¹². W 1981 r. działałem wraz z Ukleją także w opolskich strukturach ruchu obrony więzionych za przekonania. Ukleja był aktywny również w miejscowych strukturach Konfederacji Polski Niepodległej (dalej: KPN), które w przypadku Opola, z jednym wyjątkiem, pokrywały się w praktyce z miejscowymi strukturami ruchu obrony więzionych za przekonania¹³. W okresie stanu wojennego obaj kontynuowaliśmy działalność opozycyjną wśród internowanych w ośrodkach odosobnienia w Nysie i Grodkowie. W ostatnich latach PRL współpracowaliśmy z ówczesną opolską opozycją młodzieżową o orientacji antykomunistycznej i niepodległościowej (Młodzieżowa Grupa Niepodległościowa „Pokolenie ’80–88” itp.).

Inicjatywy opozycyjne wśród miejscowej młodzieży szkolnej w latach 1980–1981

Zapoczątkowane latem 1980 r. rewolucyjne przemiany w życiu społecznym Polski nie ominęły również środowisk młodzieży szkolnej. Rodziły się wśród nich różnego rodzaju inicjatywy społeczne, bliskie ideowo niezależnemu ruchowi związkowemu na czele z NSZZ „Solidarność”. Jedną z takich inicjatyw było powołanie z początkiem października 1980 r. Uczniowskiego Komitetu Odnowy Społecznej (dalej: UKOS) w III Liceum Ogólnokształcącym we Wrocławiu. Ponad 90% uczniów tej szkoły uznało ten komitet za swojego przedstawiciela. Tydzień później na spotkaniu reprezentantów różnych szkół średnich z terenu Wrocławia powołano Międzyszkolny Uczniowski Komitet Odnowy Społecznej (dalej: MUKOS). Jego założyciele chcieli walczyć m.in. o swobodę wyrażania przez uczniów swoich poglądów oraz uwolnienie młodzieży od przymusu przynależności do Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej i innych działających oficjalnie w szkołach organizacji¹⁴.

¹² Zob. M. Patelski, *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Opolu 1980–1990*, Fundacja im. Mieczysława Dumnickiego, Opole 2010, s. 47–52, 61–64.

¹³ J. Oszytko, Ł. Sołtysik, *Bereszyński Zbigniew*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2, red. G. Waligóra et al., Oficyna Wydawnicza Volumen – Stowarzyszenie Pokolenie, Warszawa–Katowice 2012, s. 35–36; A. Maziarz, Ł. Sołtysik, *Ukleja Wiesław*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2..., s. 470. Wspomnianym wyjątkiem byłem ja. Działalem w ruchu obrony więzionych za przekonania, ale nie wstąpiłem do Konfederacji Polski Niepodległej, zniechęcony rozgrywkami natury personalnej przy tworzeniu pierwszego kierownictwa opolskiego oddziału tej partii opozycyjnej. Zob. Z. Bereszyński, *Konfederacja Polski Niepodległej na Śląsku Opolskim w latach 1980–1991*, [w:] *Konfederacja Polski Niepodległej na drodze do wolności*, red. M. Wenklar, Instytut Pamięci Narodowej, Kraków 2011, s. 195–196.

¹⁴ APO, KW PZPR, sygn. 1649, Analiza sytuacji politycznej w województwie opolskim w okresie 1–7 XII 1980 r., s. 8; K. Dworaczek, *Międzyszkolny Uczniowski Komitet Odnowy Społecznej (Wrocław)*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 4, red. J. Olszszek et al., Instytut Pamięci Narodowej – Stowarzyszenie Pokolenie, Warszawa 2020, s. 268.

Na wzór wrocławskich struktur UKOS i MUKOS zaczęły powstawać uczniowskie komitety odnowy społecznej w innych częściach kraju, w tym także na terenie województwa opolskiego. Na przełomie listopada i grudnia 1980 r. powstał taki komitet w Technikum Rolniczym w Żłobiznie koło Brzegu. Inicjatorami jego utworzenia byli nauczyciele zrzeszeni w Solidarności. Miejskowy UKOS, do którego zapisał się duży procent uczniów, organizował liczne spotkania z młodzieżą szkolną, a na tablicy ogłoszeniowej w technikum wywieszono apel, aby uczniowie nie wstępowali do Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej¹⁵.

Próbę działalności opozycyjnej podjęła samorządnie również grupa młodzieży szkolnej w Brzegu. Jesienią 1980 r. troje miejscowych licealistów: Małgorzata Bentkowska, Larysa Jabłońska i Jarosław Krasiński, wzięło udział w spotkaniu UKOS w III Liceum Ogólnokształcącym we Wrocławiu. Z początkiem roku szkolnego 1980/1981 Bentkowska nawiązała współpracę z Janem Weleszczukiem, uczniem Technikum Mechanicznego w Brzegu, synem Adama, czołowego działacza miejscowej Solidarności. Planowano założenie organizacji mającej zajmować się obroną praw ucznia. Do czasu wprowadzenia stanu wojennego nie utworzono jednak żadnych nowych struktur. Ograniczano swoją działalność do rozwieszania na terenie szkół kartek z tekstami przepisywanymi z różnych wydawnictw bezdebitowych: prasy, ulotek, książek¹⁶.

Na przełomie lat 1980 i 1981 powstał UKOS w Namysłowie, liczący około 60 członków. Inicjatywa w tym zakresie wyszła od grupy uczniów czwartej klasy z miejscowego Zespołu Szkół Ogólnokształcących, czerpiących inspirację z deklaracji programowej MUKOS we Wrocławiu. Wybrano pięcioosobowe prezydium UKOS w składzie: Jolanta Kiśla (córka wicedyrektora LO), Bogdan Kosturek (syn członka Miejsko-Gminnej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR), Bogdan Sekwanowicz, Ireneusz Wołoszczuk i Mariusz Zawartko (syn przewodniczącego Miejsko-Gminnej Rady Narodowej)¹⁷.

Działalność namysłowskiego UKOS była jednym z tematów narady przeprowadzonej 12 stycznia 1981 r. w miejscowym Komitecie Miejsko-Gminnym PZPR z udziałem dyrektora Zespołu Szkół Ogólnokształcących oraz sekretarzy podstawowych organizacji partyjnych (POP) PZPR z poszczególnych szkół. Uczestnicy narady uznali, że „namysłowski UKOS do chwili obecnej działa spokojnie, w ramach obowiązujących uczniów norm moralnych, pedagogicznych i politycznych w szkole”. Podkreślano, że komitet ten praktycznie wszystkie swoje działania „uzgadnia z dyrekcją szkoły”¹⁸. Próby organiza-

¹⁵ Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu (dalej: AIPN Wr), sygn. 09/1033, Szyfrogram od zastępcy komendanta miejskiego MO w Brzegu do Wu-Es-Ka i naczelnika Wydziału III „A” KW MO w Opolu, 4 XII 1980 r., k. 144.

¹⁶ AIPN Wr, sygn. 065/953, Analiza materiałów zebranych w ramach czynności operacyjnych do sprawy operacyjnej krypt. „Mrok”, 8 VI 1983 r., k. 18–19 (materiał cyfrowy w formacie pdf, dalej: pdf).

¹⁷ APO, KW PZPR, sygn. 1649, Komunikat dzienny z dnia 13 I 1981 r., s. 39–40.

¹⁸ Ibidem, sygn. 2735, Notatka służbowa dla I Sekretarza KW PZPR w sprawie UKOS w Namysłowie, 29 I 1981 r., s. 308; ibidem, Notatka służbowa, 4 II 1981 r., s. 309.

nia nowego ruchu społecznego wśród młodzieży szkolnej podejmowano także w Liceum Ogólnokształcącym „Carolinum” w Nysie¹⁹.

W tym czasie (przełom 1980 i 1981) próbę założenia UKOS podjęła również grupa uczniów II Liceum Ogólnokształcącego im. Marii Konopnickiej w Opolu (dalej: II LO): Andrzej Wianecki, Andrzej Dżuła, Maciej Pilch, Przemysław Cieszyński i in. Inicjatywa ta uzyskała wsparcie materialno-techniczne od opolskiej Solidarności, co pozwoliło na powielenie statutu organizacji i ankiet, które rozproszono wśród uczniów II LO. Działalność tego UKOS-u ustała po około trzech miesiącach, ale niektórzy członkowie komitetu próbowali później działać społecznie w szeregach Związku Młodzieży Demokratycznej, założonego w lutym 1981 r. jako młodzieżowa organizacja Stronnictwa Demokratycznego²⁰.

Z czasem zrodziła się idea połączenia różnych inicjatyw uczniowskich w ramach ogólnopolskiej federacji. W dniach 12–13 września 1981 r. odbyło się w Gdańsku Ogólnopolskie Spotkanie Przedstawicieli Środowisk Uczniowskich, zorganizowane z inicjatywy Niezależnego Wydawnictwa Młodzieżowego „Wprost” przy współpracy z Niezależnym Zrzeszeniem Studentów i Zarządem Regionu Gdańskiego NSZZ „Solidarność”. Efektem spotkania było powołanie Federacji Młodzieży Szkolnej (dalej: FMS) oraz utworzenie Ogólnopolskiego Komitetu Założycielskiego FMS. Zgodnie z wydanym wówczas komunikatem FMS miała działać na rzecz demokratyzacji życia w szkołach oraz w obronie takich wartości jak patriotyzm, tolerancja i wolność jednostki, a także materialnych, społecznych i kulturalnych interesów młodzieży²¹.

Z początkiem roku szkolnego 1981/1982 sprawę społecznej aktywizacji środowisk uczniowskich w województwie opolskim wziął w swoje ręce Zarząd Regionu Śląska Opolskiego NSZZ „Solidarność”, inicjując spotkanie z uczniami szkół średnich z terenu województwa opolskiego, zorganizowane 18 września 1981 r. w opolskiej siedzibie Naczelnej Organizacji Technicznej. 10 października 1981 r. powstał Tymczasowy Komitet Założycielski (dalej: TKZ) Federacji Młodzieży Szkolnej z siedzibą w Opolu, reprezentujący opozycyjnie nastawioną młodzież z województwa opolskiego. Dwa tygodnie później ukazał się pierwszy numer firmowanego przez FMS opolskiego pisma młodzieżowego „Federatka”. Gazetka ta miała status wkładki do pisma „Prawda”, wydawanego przez Zarząd Regionu Śląska Opolskiego NSZZ „Solidarność”²². Członkiem prezydium TKZ FMS w Opolu został m.in. Roman Rauch, uczeń Technikum Budowlanego w Nysie, który już wcześniej uczestniczył w spotkaniach kręgu

¹⁹ Ibidem, sygn. 1649, Analiza sytuacji politycznej w województwie opolskim w okresie 1–7 XII 1980 r., s. 8.

²⁰ Zob. M. Wierzbicki, *Młodzież w PRL*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2009, s. 77.

²¹ APO, KW PZPR, sygn. 2719, s. 22; R. Licbarski, *Federacja Młodzieży Walczącej w latach 1984–1990*, [w:] *Niezależny ruch młodzieżowy w Polsce po drugiej wojnie światowej (1945–2001)*, red. R. Sudziński, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2005, s. 132–133; T. Ruzikowski, *Federacja Młodzieży Szkolnej*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1..., s. 112.

²² Z. Bereszyński, *Krok naprzód*, „Prawda”, 25 IX 1981, nr 4/24, s. 7; APO, KW PZPR, sygn. 1650, Komunikat dzienny, 20–22 IX 1981 r., s. 163.

biblijnego, organizowanych od listopada 1979 r. w Nysie przez wspomnianego Sanockiego²³. W dniach 14 i 15 listopada 1981 r. Jerzy Golczuk²⁴, Tomasz Domański²⁵ i Bogdan Lechki²⁶ reprezentowali młodzież województwa opolskiego na odbywającym się w Warszawie II zjeździe FMS. W następstwie zaistniałego na tym zjeździe rozłamu znaleźli się oni w strukturach Niezależnej Federacji Młodzieży Szkolnej (dalej: NFMS)²⁷.

Latem 1981 r., w okresie wakacji, Zbigniew Czwaro, szesnastoletni uczeń I klasy Zasadniczej Szkoły Zawodowej w Ozimku, pozostający w kontakcie z kręgami subkultury punk, założył konspiracyjny Związek Młodzieży Wolnej, wciągając do niego grupę uczniów szkoły podstawowej w wieku od 10 do 15 lat. Członkowie związku otrzymali legitymacje i początkowo zajęli się rozwieszaniem plakatów z hasłem „Młodzież chce jeść”. Plakaty wykonywał Czwaro na arkuszach papieru milimetrowego. On i inni członkowie związku wywieszali je na miejscowych dworcach PKS i PKP oraz w obu bramach Huty Małapanew. W nocy z 26 na 27 sierpnia 1981 r. skupieni wokół Czwaro młodzi konspiratorzy przeprowadzili znacznie bardziej spektakularną akcję w samym centrum Ozimka, gdzie stał Pomnik Wdzięczności i Braterstwa Broni Żołnierzy Radzieckich i Polskich (wystawiony w 1973 r., z okazji 35-lecia Ludowego Wojska Polskiego, w bliskim sąsiedztwie bramy nr 2 Huty Małapanew). Pomnik ten został oblany zieloną farbą, a widniejący na nim rosyjski napis „Lenino” zalepiono kitem. Na mocy wyroku wydanego 9 grudnia 1981 r. przez Sąd Rejonowy – Wydział Rodzinny i Nieletnich w Opolu siedmiu uczestników tej akcji zostało objętych dozorem kuratorskim²⁸.

Stan wojenny w Opolu. Wolność i Niepodległość

Już w pierwszych tygodniach stanu wojennego działalność podjęła konspiracyjna grupa młodzieży działającej wcześniej w opolskich strukturach Niezależnej Federacji Młodzieży Szkolnej i Związku Młodzieży Demokratycznej (dalej: ZMD). 24 stycznia 1982 r. Andrzej Dżuła, Maciej Pilch, Wojciech Stopczański i Andrzej Wianecki założyli związek konspiracyjny pod nazwą Wolność i Nie-

²³ *Uchwała TKZ FMS* [wraz z komentarzem Krzysztofa Oleszki – Z.B.], „Prawda”, 19 X 1981, nr 6/26, s. 6.

²⁴ Uczeń szkoły podstawowej.

²⁵ Uczeń IV klasy Technikum Ogrodniczego w Prószkowie.

²⁶ Uczeń III klasy Liceum Zawodowego w Zespole Szkół Mechanicznych w Opolu.

²⁷ *NFMSz*, „Sygnały” 1981, nr 121/150, s. 2.

²⁸ AIPN Wr, sygn. 065/719, Meldunek o wszczęciu postępowania, 2 IX 1981 r.; ibidem, Plan przedsięwzięć operacyjnych w sprawie operacyjnego rozpracowania krypt. „Plastelina”, 8 IX 1981 r.; ibidem, Uzupełnienie meldunku operacyjnego, 30 IX 1981 r.; ibidem, Oświadczenie [Zbigniewa Czwaro z 29 IX 1981 r. – Z.B.]; ibidem, Oświadczenie [Dariusza Cierpisza z 28 IX 1981 r. – Z.B.]; ibidem, Meldunek o zakończeniu postępowania, 9 X 1981 r.; ibidem, Meldunek o wyroku w sprawie Rsd-8/81, nr rep. Prok. 1 Ds-109/81, 13 I 1982 r.; ibidem, Meldunek operacyjny, 26 I 1982 r., b.p., mikrofilm [dalej: mf]; APO, KW PZPR, sygn. 1650, Komunikat dzienny z dnia 26–27 VIII 1981 r., s. 104. Zob. Ż. Bereszyński, *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa na Śląsku Opolskim 1980–1990*, t. 1..., s. 402–403.

podległość (dalej: WiN). Już po drugim spotkaniu Stopczański zrezygnował z dalszej działalności. Do grona założycieli związku dołączył jednak Tadeusz Lakwa²⁹.

Szefem organizacji wybrany został Pilch, któremu powierzono także koordynowanie działalności grup terenowych w województwie opolskim. Lakwa miał nadzorować działalność WiN na terenie Opola, a także organizacyjnej drukarni; Wianecki miał odpowiadać za działalność wydawniczo-kolportażową, natomiast Dżuła, uprawiający dżudo w klubie sportowym Gwardia, był przewidziany na szefa sekcji specjalnej czuwającej nad bezpieczeństwem organizacji, a w przyszłości mogącej nawet podejmować działania o charakterze zbrojnym³⁰.

Wśród konspiratorów przeważali uczniowie szkół ponadpodstawowych z terenu Opola i niektórych innych miejscowości województwa opolskiego. Małgorzata Mierzwa, narzeczona Lakwy, wyhaftowała proporzec organizacyjny, na który składali przysięgę nowi członkowie związku. Konspirującej młodzieży pomagała również Małgorzata Wieczorek, etatowa pracownica Wojewódzkiego Komitetu Stronnictwa Demokratycznego w Opolu, sekretarz Rady Okręgowej ZMD, przepisując na maszynie teksty ulotek³¹.

Zgodnie z zachowaną dokumentacją, wytworzoną przez SB w ramach działań represyjnych, do osób najwcześniej i najbardziej aktywnie zaangażowanych w działalność opolskiego młodzieżowego WiN należał również Golczuk, działający przed 13 grudnia 1981 r. w szeregach NFMS. Przyniósł się on do wykonania proporca organizacyjnego, kolportował ulotki, a także pozyskiwał nowych członków, m.in. Joachima Bekersa z Gogolina i Macieja Wojciechowskiego z Krapkowic. Tworzyli oni odrębną krapkowicką grupę WiN, utrzymującą kontakt z Opolem za pośrednictwem Golczuka³². Młodzi konspiratorzy kolportowali ulotki (głównie z tekstem odezwy *Stan wojny z narodem*) i malowali znaki Polski Walczącej na plakatach z dekretem o stanie wojennym. Wydali także pierwszy (i ostatni) numer biuletynu o nazwie „Tygodnik Wojenny”, datowany na 6 marca 1982 r. Nie zdążono go już jednak rozkolportować. Udało się rozdać tylko niewielką liczbę egzemplarzy wśród członków organizacji.

²⁹ Z. Bereszyński, *Młodzi opolanie wobec stanu wojennego (na przykładzie konspiratorów z organizacji „Wolność i Niepodległość”)*, [w:] *Młodzież kontra system. Rola opozycji młodzieżowej w walce o niepodległość w latach 1945–1989*, red. M. Świder, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2009, s. 74–84; A. Maziarz, *Wianecki Andrzej*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1..., s. 479.

³⁰ AIPN Wr, sygn. 066/65, Protokół przesłuchania podejrzanego [Macieja Pilcha – Z.B.], 24 III 1982 r.; ibidem, Protokół przesłuchania podejrzanego [Macieja Pilcha – Z.B.], 25 III 1982 r.; ibidem, Protokół przesłuchania podejrzanego [Macieja Pilcha – Z.B.], 6 IV 1982 r., mf.

³¹ Ibidem, Informacja o stanie śledztwa nr RSD – 13/82, nr rep. Wojskowej Prokuratury Garnizonowej w Opolu Pg. Śl. – II/36/82, 27 III 1982 r.; ibidem, Akt oskarżenia, 20 V 1982 r., b.p., mf; AIPN Wr, sygn. 065/811, Meldunek operacyjny, 27 III 1982 r.; ibidem, Meldunek operacyjny, 19 V 1982 r.; ibidem, Akt oskarżenia, 20 V 1982 r., b.p., mf.

³² Zob. Z. Bereszyński, *Golczuk Jerzy*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2..., s. 121–122; M. Kobyłańska, *Wojciechowski Maciej*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2..., s. 486.

Konspirująca młodzież szukała kontaktu z działaczami Solidarności wydającymi w podziemiu pismo „Sygnały Wojenne”. Roli łącznika między młodymi z WiN a grupą „Sygnałów Wojennych” podjął się ostatecznie Lesław Poeckh, skarbnik opolskiego oddziału KPN, były pracownik Urzędu Wojewódzkiego w Opolu, zwolniony z pracy po wprowadzeniu stanu wojennego³³.

Dalszą działalność WiN uniemożliwiły aresztowania przeprowadzone przez SB w okresie od marca do maja 1982 r. Aresztowani zostali: Andrzej Dżuła, Edward Głowiński, Marek Kotowski, Krzysztof Kozieł, Jacek Kucharski, Tadeusz Lakwa, Małgorzata Mierzwa, Maciej Pilch, Jarosław Szudzychowski, Marek Torchała, Andrzej Wianecki, Małgorzata Wieczorek, Jacek Wilk i Mirosław Wróbel. 29 marca 1982 r. został aresztowany także Poeckh³⁴.

Niemal wszystkie zatrzymane w sprawie WiN osoby wyszły na wolność już w lipcu 1982 r., ponieważ rozpatrujący ich sprawę Sąd Śląskiego Okręgu Wojskowego, biorąc pod uwagę młody wiek oskarżonych i stwierdzając „znikomy stopień społecznego niebezpieczeństwa” ich czynów, wydał 18 lipca wyrok umarzający postępowanie karne. Tylko Poeckh, obwiniony o „rozpowszechnianie fałszywych wiadomości mogących wywołać niepokój publiczny lub rozruchy”, został skazany na rok więzienia. W wyniku rewizji wniesionej przez Wojskową Prokuraturę Garnizonową w Opolu doszło jednak do zastrzeżenia wyroku. 10 listopada 1982 r. wymierzono Poeckhowi karę dwóch lat więzienia. Trzech członków WiN: Pilcha, Wianeckiego i Lakwę, skazano na karę więzienia w zawieszeniu, a w stosunku do pozostałych osób umorzono postępowanie karne³⁵.

Tymczasem 16 kwietnia 1982 r. Bekers i Wojciechowski – w reakcji na aresztowanie ich kolegów z WiN – przeprowadzili akcję odwetową polegającą na wybiciu szyby w opolskiej willi komendanta wojewódzkiego MO płk. Urantówki oraz rozrzuceniu w jego ogrodzie ulotek z hasłem „WiN walczy”. Akcja ta została przeprowadzona w ścisłej współpracy z Golczukiem, zamieszkałym wraz z matką Krystyną (działaczką Solidarności) w bliskim sąsiedztwie willi płk. Urantówki. Dla uniknięcia dekonspiracji Bekers i Wojciechowski przebierali się w mieszkaniu Golczuków przed akcją i po jej zakończeniu. Sam Gol-

³³ Lesław Poeckh – skarbnik opolskiego oddziału Konfederacji Polski Niepodległej i Opolskiego Komitetu Obrony Więzionych za Przekonania (dalej: OKOWzP), był już wcześniej znany Tadeuszowi Lakwie, który przed wprowadzeniem stanu wojennego uczestniczył w spotkaniach OKOWzP, odbywających się w siedzibie Zarządu Regionu Śląska Opolskiego NSZZ „Solidarność”. Znajomość tę wykorzystano po powstaniu związku WiN.

³⁴ AIPN Wr, sygn. 065/811, Meldunek operacyjny, 19 XII 1981 r.; ibidem, Meldunek operacyjny, 26 II 1982 r.; ibidem, Plan przedsięwzięć operacyjnych do sprawy operacyjnego rozpracowania o krypt. „Koperty”, 11 III 1982 r.; ibidem, Meldunek operacyjny, 24 III 1982 r.; ibidem, Meldunek operacyjny, 27 V 1983 r., b.p., mf.

³⁵ Ibidem, Meldunek operacyjny, 21 VII 1982 r., b.p., mf; AIPN Wr, sygn. 066/65, Wyrok w imieniu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 12 VII 1982 r.; ibidem, Wyrok w imieniu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 10 XI 1982 r., b.p., mf. W maju 1983 r. Rada Państwa PRL, wbrew obiekcyom SB, ułaskawiła Poeckha na wniosek jego kuzyna. Odbyło się to bez najmniejszej inicjatywy ze strony samego więźnia, którego stosunek do tej sprawy cechowała pełna godności rezerwa.

czuk, z uwagi na swój dość charakterystyczny i zwracający uwagę wygląd (złote loki i inne cechy wyglądu zewnętrznego przywodzące na myśl cherubina), nie mógł iść wraz z nimi pod willę, ponieważ mógłby być z łatwością rozpoznany przez osoby zamieszkałe w tym rejonie³⁶.

Dzięki tym środkom ostrożności SB i MO nie potrafiły przez pewien czas wpaść na trop sprawców ataku na willę. Wywiady przeprowadzane wśród mieszkańców tej części miasta nie dawały żadnych wartościowych informacyjnie wyników. Dopiero jeden z młodych mieszkańców Krapkowic, członek działającej tam XIII Drużyny Harcerskiej im. Józefa Grzesiaka (tzw. Czarnej Trzynastki) oraz były członek Niezależnej Federacji Młodzieży Szkolnej, naprowadził MO i SB na trop napastników, ujawniając, że słyszał od Wojciechowskiego o działalności WiN i jego związkach z Golczukiem. Wspomniał też, że widział u kolegi wydaną w 1981 r. przez NZS broszurę *Biała księga pułkownika Urantówki*, której treść zainspirowała Wojciechowskiego i Bekersa do ataku na willę tego dygnitarza³⁷.

Informacja dała początek działaniom represyjnym. Wojskowa Prokuratura Garnizonowa w Opolu zastosowała tymczasowe aresztowanie wobec dwóch bezpośrednich sprawców, natomiast szesnastoletni niespełna Golczuk trafił do Milicyjnej Izby Dziecka w Opolu, skąd po pewnym czasie zwolniono go z uwagi na stan zdrowia. 5 czerwca 1982 r. Sąd Śląskiego Okręgu Wojskowego skazał młodych konspiratorów na pobyt w zakładzie poprawczym w zawieszeniu: Wojciechowskiego na trzy lata, a Bekersa na jeden rok³⁸. Wyłączoną do odrębnego postępowania sprawę przeciwko Golczukowi rozpatrywał Sąd Rodzinny i dla Nieletnich w Opolu. Zastosował on wobec podsądnego dozór kuratorski na okres trzech lat³⁹.

Stan wojenny w Brzegu. Grupa MROK

Działalność konspiracyjną podjęła także część brzeskiej młodzieży szkolnej. Późną jesienią 1982 r. grupa uczniów z miejscowych szkół średnich, głównie z Liceum Ogólnokształcącego i Technikum Mechanicznego, utworzyła Młodzieżowy Ruch Odnowy Kraju, w skrócie MROK. Strukturę tę tworzyli:

³⁶ Przesłuchiwany po zatrzymaniu przez SB Bekers tłumaczył: „Maciek [Wojciechowski – Z.B.] mówił, że Jurek Golczuk nie może w tej akcji brać udziału, bo mieszka w Opolu i byłby podejrzany. Zapewniał mnie, że na pewno (sic!) nie wpadniemy, bo mieszkam w Gogolinie, a on w Krapkowicach i na pewno nikt na to nie wpadnie”. AIPN Wr, sygn. 101/6502, Protokół przesłuchania świadka, 21 IV 1982 r., k. 124.

³⁷ AIPN Wr, sygn. 101/6502, Notatka urzędowa, 20 IV 1982 r., k. 115; ibidem, Protokół przesłuchania świadka, 21 IV 1982 r., k. 116–117. Treść broszury zawierała materiały dotyczące roli odegranej przez płk. Urantówkę w grudniu 1970 r., gdy był on komendantem wojewódzkim Milicji Obywatelskiej w Szczecinie, oraz sprawy o rzekome zniesławienie wytoczonej na jego wniosek przeciwko mnie jako redaktorowi opolskiego niezależnego pisma studenckiego „Opolitechnik”.

³⁸ AIPN Wr, sygn. 101/6502, Wyrok w imieniu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 5 VI 1982 r., k. 384–390.

³⁹ Z. Bereszyński, *Rewolucja „Solidarności”...*, t. 2, s. 179.

Weleszczuk, Bentkowska (aktywni społecznie jeszcze przed wprowadzeniem stanu wojennego, o czym była już mowa), Iwona Grajewska, Larysa Jabłońska, Piotr Potocki i Zenon Roszczybił (znany wśród kolegów jako „Smarownica”). Grupa wydawała pismo „MROK”. Zajmowała się też kolportażem innych tytułów prasy konspiracyjnej, od „Prostownika”, pisma podziemnej brzeskiej Solidarności, po różne pisma z innych regionów. Drukowano i kolportowano miniaturowe ulotki o treści opozycyjnej. Demonstracyjnie noszono zakazane znaczki Solidarności i przypięte do ubrań oporniki⁴⁰.

Działalność grupy zawieszono w lutym 1983 r. w związku ze zbliżającymi się egzaminami maturalnymi i wstępnymi na wyższe uczelnie⁴¹. Nie zapobiegło to jednak represjom ze strony Służby Bezpieczeństwa. 31 maja 1983 r. funkcjonariusze SB przeprowadzili rewizję w mieszkaniach Weleszczuka i Bentkowskiej oraz ich rodziców. Oboje młodych ludzi zatrzymano w areszcie. Ku wielkiemu rozczarowaniu SB Prokuratura Rejonowa w Brzegu, mimo zebranych materiałów dowodowych, odmówiła jednak wszczęcia śledztwa w tej sprawie⁴². Niemniej jednak Weleszczuk i Bentkowska pozostawali nadal obiektem zainteresowania służb. Ten pierwszy rozpoczął w październiku 1983 r. studia na Politechnice Wrocławskiej. W związku z tym SB z Rejonowego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Brzegu wysłała do Wydziału III-I Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych (dalej: WUSW) we Wrocławiu pismo z prośbą o objęcie go kontrolą operacyjną. Niezależnie od tego Weleszczuk był w miejscu stałego zamieszkania w Brzegu śledzony z wykorzystaniem tajnych współpracowników o pseudonimach „Waldek” i „Heniek”. Bentkowska rozpoczęła w październiku 1983 r. naukę w Policealnym Studium Psychiatrycznym w Krakowie. W związku z tym w piśmie skierowanym do Wydziału III WUSW w Krakowie proszono o objęcie jej zainteresowaniem operacyjnym, ostrzegając, że „może ona podjąć działalność wrogą na terenie swojej uczelni”⁴³. Oprócz tego w początkach listopada 1983 r. przeszukano pomieszczenia mieszkalne Jabłońskiej, znanej SB jako koleżanka szkolna Bentkowskiej⁴⁴.

Próba działalności konspiracyjnej w Kędzierzynie-Koźlu

W początkach lutego 1982 r., w pierwszych tygodniach stanu wojennego, na terenie Kędzierzyna-Koźła zawiązała się nieformalna grupa konspiracyj-

⁴⁰ AIPN Wr, sygn. 065/953, Analiza materiałów zebranych w ramach czynności operacyjnych do sprawy operacyjnej krypt. „Mrok”, 8 VI 1983 r., k. 19–21 (pdf); Z. Oliwa, Tekst referatu przedstawionego na uroczystej sesji Rady Miasta Brzegu z okazji 25-lecia NSZZ „Solidarność” w dniu 31 VIII 2005 r., s. 13 (kopia cyfrowa w zbiorach autora); Relacja ustna Zbigniewa Oliwy z 12 VII 2021 r. Zob. Z. Bereszyński, *Rewolucja „Solidarności”...*, t. 2, s. 247–248, 371.

⁴¹ AIPN Wr, sygn. 065/953, Analiza materiałów zebranych w ramach czynności operacyjnych do sprawy operacyjnej krypt. „Mrok”, 8 VI 1983 r., k. 21 (pdf).

⁴² Ibidem, Meldunek uzupełniający do sprawy operacyjnego sprawdzenia krypt. „Mrok”, 23 VI 1983 r., k. 22, 25.

⁴³ Ibidem, Meldunek operacyjny, 25 IX 1984 r., k. 83.

⁴⁴ Ibidem.

na o nazwie „Siły antysocjalistyczne”. Tworzyli ją uczniowie miejscowych zasadniczych szkół zawodowych. Planowano rozpowszechnianie ulotek o treści opozycyjnej. Grupa ta odbywała spotkania w piwnicy niezamieszkanego jeszcze domku jednorodzinnego, budowanego przez Edwarda Wilczyńskiego na osiedlu Kuźniczka⁴⁵.

Nie zdążono jednak podjąć planowanej działalności, ponieważ o powstaniu i zamierzeniach grupy została szybko powiadomiona SB. Doniesienie takiej treści złożył kolega szkolny młodych konspiratorów, uczeń szkoły zawodowej przy Zakładach Chemicznych „Blachownia”. Doniósł on m.in., że 4 lutego 1982 r. grupa zamierza odbyć kolejne spotkanie we wspomnianym domku⁴⁶. Gdy faktycznie doszło to do skutku, miejsce to było już obserwowane przez funkcjonariuszy SB. W trakcie spotkania weszli oni do domku i zatrzymali przebywających tam dziewięciu członków grupy: Włodzimierza Wojtowicza, Jana Ziomka, Andrzeja Wilczyńskiego (syna Edwarda, właściciela domku), Roberta Sikorę, Mirosława Tomaszewskiego, Dariusza Fernezego, Henryka Joba, Marka Kulika i Andrzeja Kubackiego. Skonfiskowano przygotowane do rozpowszechnienia ulotki z hasłami o treści: „Niech żyje PZPR, ale w ZSRR”, „Ixi i Omo nie pierze tak jak ZOMO”, „Czerwoni – wasza zima, nasze lato”, „Słuchaj Dziennika, a dostaniesz bzika”, „Słuchajcie Wolnej Europy, bo w Dzienniku gadają głupoty”⁴⁷.

Młodych konspiratorów przewieziono do Komendy Miejskiej MO w Kędzierzynie-Koźlu, gdzie przeprowadzono z nimi rozmowy ostrzegawcze. Odbyto je również z rodzicami najaktywniejszych członków grupy: Wilczyńskiego, Fernezego, Sikory i Kubackiego. Postanowiono, że młodzi będą w późniejszym czasie pozostawać pod operacyjną kontrolą Wydziału III KM MO w Opolu⁴⁸.

Konspiracja młodzieżowa w Nysie

Znacznie dłużej i z większym powodzeniem rozwijała się działalność konspiracyjna wśród młodzieży szkolnej w Nysie. Z miejscowymi związkowcami spod znaku Solidarności (Janusz Sanocki, Jacek Szumański, Zbigniew Jakubek, Ryszard Kondracki, Franciszek Winiarski i in.) ściśle współpracowali młodzi działacze opozycyjni, tworzący w latach 1983–1987 zwartą grupę, w skład której wchodził w różnym czasie: Mieczysław Buszyński, Tadeusz Buszyński, Bogdan Gajdemski, Dariusz Gawłowski, Jacek Modzelewski, Robert Pawlaczek, Wojciech Podhajecki, Wojciech Rębisz, Jacek Sanocki, Mirosław Szewczuk i Marek Winiarski. Liderem grupy był Jacek Sanocki, młodszy brat Janusza, szefa miejscowej Solidarności, który (jak już była o tym mowa) sam

⁴⁵ AIPN Wr, sygn. 065/721, Meldunek operacyjny, 10 II 1982 r., k. 7 (pdf).

⁴⁶ Ibidem, Notatka służbowa, 4 II 1982 r., k. 8 (pdf).

⁴⁷ Ibidem, Meldunek operacyjny, 10 II 1982 r., k. 7 (pdf). Ixi i Omo – nazwy popularnych w tamtym czasie proszków do prania. W dwóch hasłach jest mowa o ówczesnym *Dzienniku Telewizyjnym*, skompromitowanym jako narzędzie kłamliwej propagandy.

⁴⁸ Ibidem.

ponad dziesięć lat wcześniej rozpoczął działalność opozycyjną wśród nyskiej młodzieży szkolnej⁴⁹.

Grupa ta, korzystając z pomocy Jakubka, wydała we wrześniu 1984 r. dwustronicowe pismo „Solidarność Młodzieży”, kolportowane w miejscowych szkołach średnich. W styczniu 1985 r. Gawłowski i Podhajecki, przy dużym wsparciu braci Sanockich, wydali obszerniejsze pismo nyskiej młodzieży niepodległościowej „Zew”. W jego kolportażu, oprócz członków wymienionej grupy, uczestniczył również Maciej Matysów. Młodym konspiratorom pomagała także Krystyna Lasota, przepisując teksty na matryce białkowe. Z wymienioną grupą współpracowali uczniowie nyskich szkół: Małgorzata Mielnik, Piotr Furca, Grzegorz Bernat oraz Grażyna Winiarska⁵⁰.

W listopadzie 1984 r. Janusz Sanocki i członkowie młodzieżowej grupy opozycyjnej zorganizowali wieczornicę z okazji kolejnej rocznicy odzyskania niepodległości przez Polskę. Wieczornica odbyła się w miejscowym Seminarium Misyjnym Księży Werbistów przy ul. Rodziewiczówny, gdzie pełnił posługę współpracujący z opozycją o. Henryk Kałuża SVD. W grudniu 1984 r. w tym samym miejscu zorganizowano również spotkanie z balladami i pieśniami internowanych. W obu imprezach uczestniczyło ponad sto osób⁵¹.

Działalność grupy obejmowała również: organizowanie samokształcenia z zakresu historii Polski we współpracy z Januszem Sanockim i Jackiem Szumańskim; druk, rozlepianie i rozrzucanie ulotek (w tym tzw. pieczętkowanie murów i kłatek schodowych) m.in. wzywających do bojkotu wyborów do sejmiku PRL i rad narodowych; malowanie haseł solidarnościowych i antykomunistycznych, m.in. przed 1 maja 1985 r.; kolportaż prasy i wydawnictw podziemnych; udział w różnego rodzaju manifestacjach.

W październiku 1988 r. Janusz Sanocki oraz Podhajecki i Buszyński wydali pierwszy numer nowego pisma młodzieżowego „Pod Prąd”. W tym samym roku bądź jeszcze w 1987 r. ukazały się również dwa numery pisma „Solidarność Nyska” tej samej grupy działaczy. Młodzi konspiratorzy z Nysy kolportowali również wydawnictwa pochodzące z innych regionów. Największe znaczenie w tym zakresie miały ich kontakty z Krakowem, nawiązane dzięki Januszowi Sanockiemu⁵². Kontakty te zacieśniły się w 1984 r., gdy lider grupy, Jacek Sanocki, rozpoczął studia socjologiczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Zaangażował się on wówczas w działalność krakowskich środowisk opozycyjnych, uczestnicząc m.in. w spotkaniach Polskiego Klubu Ekologicznego, krakowskiego Klubu Konserwatywnych Liberalistów oraz Liberalno-Demokratycznej Partii „Niepodległość” (dalej: LDPN). Zajmował się również konspiracyjną działalnością wydawniczo-kolportażową. W 1989 r., wraz z m.in. Ireneuszem Drożdżewskim i Zygmuntem Grzesiakiem, był współwydawcą pisma „Boj-

⁴⁹ Opozycja młodzieżowa Nysa – korespondencja e-mailowa Wojciecha Podhajeckiego z 22 VI 2019 r. (w zbiorach prywatnych autora). Zob. Z. Bereszyński, *Rewolucja „Solidarności”*..., t. 2, s. 323–324.

⁵⁰ Opozycja młodzieżowa Nysa...

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

kot”, ukazującego się pod patronatem krakowskiego Klubu Konserwatywnych Liberalistów oraz miejscowego środowiska LDPN. Z Jackiem Sanockim współpracował m.in. w działalności kolportażowej Jacek Modzelewski, od 1985 r. student Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, a następnie Uniwersytetu Jagiellońskiego. Również on pochodził z Nysy, gdzie konspirował z działającą tam młodzieżową grupą opozycyjną założoną przez Sanockiego⁵³.

Inny członek nyskiej organizacji Podhajecki rozpoczął w 1984 r. studia w Wyższej Szkole Inżynierskiej w Opolu. Również w tym środowisku kontynuował działalność opozycyjną, a na przełomie lat 1988 i 1989 został przewodniczącym uczelnianej struktury NZS. Współredagował międzyuczelniane pismo opolskich struktur NZS – „Aneks”. Jako działacz NZS i członek Opolskiego Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” odegrał bardzo ważną rolę w kampanii wyborczej Solidarności przed 4 czerwca 1989 r.⁵⁴

Różne inicjatywy opozycyjne w latach 1985–1987

30 kwietnia 1985 r. w kilku szkołach ponadpodstawowych na terenie Opoli (I, II i III Liceum Ogólnokształcące, Zespół Szkół Budowlanych, Zespół Szkół Mechanicznych) zostały rozrzucone ulotki wydane w imieniu Federacji Młodzieży Solidarnej – nowej organizacji opozycyjnej, mającej działać wśród miejscowej młodzieży szkolnej. Ulotki te zawierały program oraz apel o zbojkotowanie oficjalnych obchodów święta 1 Maja⁵⁵. W czerwcu 1985 r. ukazał się pierwszy numer podziemnego biuletynu „Młokos”, wydawanego z podtytułem „Pismo młodzieży Regionu Śląska Opolskiego”. W dniach 11 listopada i 13 grudnia 1985 r. dokonano kolejnego kolportażu ulotek na terenie II LO w Opolu⁵⁶.

W związku z kolportażem ulotek w opolskich szkołach ponadpodstawowych Wydział III WUSW w Opolu prowadził sprawę operacyjnego rozpracowania krypt. „Cudaki”. Wydawców i kolporterów ulotek poszukiwał także Wydział Śledczy WUSW, ściśle współpracujący w tym zakresie z Wydziałem III. W kręgu podejrzanych znajdował się m.in. Golczuk, u którego już 30 kwietnia 1985 r. przeprowadzono rewizję⁵⁷. Przeszukano także usytuowane na tej samej ulicy mieszkanie siedemnastoletniego Radosława Witkowskiego, ucznia II LO w Opolu. W obu przypadkach skonfiskowano sporą liczbę materiałów związa-

⁵³ Ibidem; A. Maziarz, *Sanocki Jacek Marek*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2..., s. 397.

⁵⁴ M. Patelski, *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Opolu 1980–1990...*, s. 251–252, 277–278, 293–294; B. Kupski, *Podhajecki Wojciech*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2..., s. 338–339; *Wojciech Podhajecki*, <https://odznaczeni-kwis.ipn.gov.pl/persons/view/0dc7f0fa-c368-42fe-97e9-f56008d49c38> (dostęp: 30.08.2024).

⁵⁵ „Niezależni. Pismo członków «Solidarności» Regionu Śląska Opolskiego” 1985, maj, s. 3; AIPN Wr, sygn. 065/1118, Meldunek operacyjny, 2 V 1985 r., b.p., mf.

⁵⁶ AIPN Wr, sygn. 065/1118, Meldunek uzupełniający nr 43/86, 7 IV 1986 r., b.p., mf.

⁵⁷ AIPN Wr, sygn. 012/3102, Protokół przeszukania pomieszczeń mieszkalnych Jerzego Golczuka, 30 IV 1985 r., k. 56–57.

nych z działalnością środowisk opozycyjnych⁵⁸. Chłopak został poddany także rewizji osobistej, w wyniku której znaleziono przy nim m.in. ulotki wydane w imieniu Federacji⁵⁹. Wśród pierwszych podejrzanych znalazł się także inny uczeń II LO, szesnastoletni Andrzej Dajczak, indagowany przez funkcjonariuszy SB tego samego dnia co Golczuk i Witkowski⁶⁰. 1 maja 1985 r. Golczuk i Dajczak byli przesłuchiwani przez funkcjonariuszy Wydziału Śledczego WUSW w charakterze świadków⁶¹, a w późniejszym czasie kolejni uczniowie i nauczyciele opolskich szkół ponadpodstawowych⁶². Ostatecznie okazało się, że ulotki ujawnione 11 listopada i 13 grudnia 1985 r. rozpowszechnił Dajczak. W kwietniu 1986 r. SB podjęła wobec niego działania represyjne w formie rozmowy profilaktycznej oraz przekazania informacji wojewódzkiemu kuratorowi oświaty i wychowania „celem podjęcia stosownych środków”⁶³. Działania w ramach sprawy krypt. „Cudaki” zaowocowały również pozyskaniem przez SB sześciu osobowych źródeł informacji wśród opolskiej młodzieży szkolnej. Jednym z nich był Robert Robotycki, ówczesny uczeń II LO w Opolu, zarejestrowany w czerwcu 1985 r. przez Wydział III WUSW w Opolu jako tajny współpracownik (dalej: TW) ps. „Elegant”⁶⁴.

Tymczasem w połowie 1985 r. zaistniały nowe fakty w związku z ulotkami wydanymi w imieniu Federacji. Pośrednią tego konsekwencją było zarejestrowanie przez SB kolejnego osobowego źródła informacji w środowiskach związkowo-opozycyjnych Opolszczyzny. 7 czerwca 1985 r. pojawiły się w Opolu ulotki zapowiadające emisję 12 czerwca audycji Radia „Solidarność”. 70 sztuk takich ulotek zostało znalezionych przez funkcjonariuszy MO Rejonowego Urzędu Spraw Wewnętrznych na schodach przejścia podziemnego na dworcu PKP Opole Główne. Zaalarmowani tym faktem milicjanci z komisariatu dworcowego zatrzymali na jednym z peronów dwoje młodych mieszkańców Ozimka: Zbigniewa Czwaro, pracownika Huty Małapanew w Ozimku, i jego narzeczoną Ewę Jeż, pracownicę Wojewódzkiego Urzędu

⁵⁸ Ibidem, Protokół przeszukania pomieszczeń mieszkalnych Radosława Witkowskiego, 30 IV 1985 r., k. 62–63.

⁵⁹ Ibidem, Protokół przeszukania osoby [Radosława Witkowskiego – Z.B.], 30 IV 1985 r., k. 60–61.

⁶⁰ Ibidem, Oświadczenie Andrzeja Dajczaka, 30 IV 1985 r., k. 66.

⁶¹ Ibidem, Protokół przesłuchania świadka [Andrzeja Jana Dajczaka – Z.B.], 1 V 1985 r., k. 67–68; ibidem, Protokół przesłuchania świadka [Jerzego Romana Golczuka – Z.B.], 1 V 1985 r., k. 69–70.

⁶² Ibidem, Pismo zastępcy naczelnika Wydziału III WUSW do naczelnika Wydziału Śledczego WUSW w Opolu, 7 V 1985 r., k. 77; ibidem, Protokoły przesłuchań świadków z maja 1985 r., k. 79–86, 89–92, 94–118, 123–124.

⁶³ Ibidem, Meldunek uzupełniający nr 51/86, 26 IV 1986 r.; ibidem, Meldunek końcowy nr 95/86, 25 VI 1986 r., mf.

⁶⁴ AIPN Wr, sygn. 065/1118, Okresowa analiza sprawy operacyjnego rozpracowania krypt. „Cudaki”, nr 30 988, 23 XII 1985 r.; ibidem, Analiza sprawy operacyjnego rozpracowania krypt. „Cudaki”, nr 30 988/85, 26 VII 1986 r., b.p., mf; AIPN Wr, sygn. 00224/4, Dziennik rejestracyjny WUSW Opole, zakres numerów 31045–33394, nr rejestracyjny 31101, Załącznik nr 28 do Karty K-1 nr REWr 2907/09 z 17 IV 2009 r.; Karta E-16, Kartoteka odtworzeniowa po b. Wydziale „C” KW MO Opole, Załącznik nr 27 do Karty K-1 nr REWr 2907/09 z 17 IV 2009 r.

Telekomunikacji. Zatrzymani próbowali stawiać opór, lecz siłą doprowadzono ich do komisariatu. Znalezione przy nich materiały (emblem Federacji) wskazywały na osobisty związek z pojawieniem się kilka tygodni wcześniej ulotek organizacji. W ślad za tym SB przeszukała mieszkania zatrzymanej pary, konfiskując dużą liczbę materiałów poświadczających aktywny udział Czwaro w konspiracyjnej działalności związkowo-opozycyjnej (m.in. egzemplarze drugiego numeru biuletynu „Niezależni” z maja 1985 r., wydawanego jako regionalne pismo członków Solidarności Śląska Opolskiego)⁶⁵. Pozyskane w ten sposób dowody dały SB możliwość zastosowania szantażu w celach werbunkowych. W takich okolicznościach już 8 czerwca 1985 r. Czwaro zobowiązał się na piśmie do „współpracy z organami Służby Bezpieczeństwa w zwalczaniu wszelkiej wrogiej i szkodliwej działalności skierowanej przeciwko Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz udzielania wszelkich informacji na temat działalności podziemia i nielegalnych struktur byłej Solidarności”. Na tej podstawie Wydział V WUSW w Opolu zarejestrował Czwaro jako TW ps. „Franek”⁶⁶.

Nowe formacje opozycyjne i ich działalność w schyłkowym okresie PRL

W połowie lat osiemdziesiątych zaczęła wchodzić w dorosłe życie kolejna grupa pokoleniowa społeczeństwa, niemająca przeważnie za sobą ani dobrych, ani złych osobistych doświadczeń związanych z działalnością Solidarności w latach 1980–1981. Grupa ta była mniej podatna na oddziaływanie dotychczasowych autorytetów związkowo-opozycyjnych, a jej reprezentanci poszukiwali własnych dróg samorealizacji w sferze politycznej⁶⁷. Pojawiały się także nowe formacje opozycyjne o wyjątkowo młodzieżowym charakterze, jak np. działający od 1985 r. Ruch „Wolność i Pokój” (dalej: WiP), którego członkowie odmawiali składania przysięgi wojskowej lub w ogóle służby w wojsku. Działacze WiP głosili także hasła ekologiczne, protestując w szczególności przeciwko planowanej budowie elektrowni atomowej w Żarnowcu. Istotny wpływ na ich postawę miała katastrofa czarnobylska w 1986 r.⁶⁸

⁶⁵ AIPN Wr, sygn. 012/3102, Notatka urzędowa, 7 VI 1985 r., k. 125; ibidem, Protokół przesłuchania pomieszczeń mieszkalnych Zbigniewa Czwaro, 8 VI 1985 r., k. 127–132; ibidem, Protokół przesłuchania mieszkania Ewy Jeż, 8 VI 1985 r., k. 135–138.

⁶⁶ AIPN Wr, sygn. 065/1118, Analiza sprawy operacyjnego rozpracowania krypt. „Cudaki”, nr 30 988/85, 26 VII 1986 r., b.p., mf; AIPN Wr, sygn. 0064/1390, Raport z pozyskania tajnego współpracownika, 11 VI 1985 r.; ibidem, Kwestionariusz; ibidem, Zobowiązanie, 8 VI 1985 r.; ibidem, Charakterystyka tajnego współpracownika ps. „Franek”, nr ewid. 31 133, 30 VIII 1989 r., b.p., mf.

⁶⁷ Zob. M. Wierzbicki, *Ostatni bunt. Młodzieżowa opozycja polityczna u schyłku PRL 1980–1990. Fakty, konteksty, interpretacje*, Instytut Pamięci Narodowej, Lublin–Warszawa 2013, s. 112–125.

⁶⁸ Zob. M. Litwińska, G. Waligóra, *Ruch „Wolność i Pokój” 1985–1989*, [w:] NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 7: *Wokół „Solidarności”*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010, s. 299–330; M. Wierzbicki, *Młodzież w PRL...*, s. 88–89; idem, *Ostatni bunt...*, s. 112–116, 123–125, 158–165, 247–248; A. Smółka-Gnauck, *Między wolnością a pokojem. Zarys historii*

W październiku 1987 r. Marcin Kaczyński, Marcin Popiel – uczniowie I LO w Opolu, oraz Joachim Pawliczek – weteran krapkowskiej Czarnej Trzynastki, oficjalnie zainaugurowali działalność opolskiego środowiska WiP. Jego miejscowi działacze wydawali m.in. lokalny „Serwis Informacyjny Ruchu «Wolność i Pokój»” w formie ulotek odbijanych na „ramkach”⁶⁹.

W tym czasie władze PRL liczyły jeszcze na to, że uda im się zapanować nad nastrojami społecznymi w kraju i przezwyciężyć pogłębiający się kryzys gospodarczy. Chcąc wysondować atmosferę, a zarazem stworzyć pozory masowego poparcia dla rządzących, władze postanowiły urządzić referendum, w którym głosujący mieli odpowiedzieć na dwa dość enigmatycznie sformułowane pytania. Pierwsze z nich dotyczyło przyzwolenia na reformę gospodarczą, połączoną z możliwością przejściowego obniżenia się stopy życiowej społeczeństwa, a drugie – akceptacji dla „polskiej drogi demokracji”⁷⁰. Przywódcze ośrodki Solidarności wezwały społeczeństwo do bojkotu referendum, podobnie uczynili opozycjoniści z Ruchu „Wolność i Pokój”⁷¹.

W okresie bezpośrednio poprzedzającym referendum, tj. w dniach 16–29 listopada 1987 r., SB odnotowała w województwie opolskim łącznie 35 aktów kolportażu ulotek o treści wzywającej do bojkotu głosowania. Ulotki takie pojawiły się m.in. w opolskich szkołach średnich. Swój udział w tym mieli również miejscowi działacze WiP: Pawliczek i Kaczyński. W trakcie akcji ulotkowej na terenie Opola zostali zatrzymani przez milicję trzej współpracujący z Kaczyńskim uczniowie miejscowych szkół średnich: Tomasz Baraniewicz (Technikum Mechaniczne), Leszek Latacz (I LO) i Mirosław Stadniczuk (II LO). Służba Bezpieczeństwa odnotowała również przypadek „wnoszenia okrzyków nawołujących do bojkotu referendum” przez dwóch uczniów I LO w Opolu. W Kluczborku trzej uczniowie tamtejszych szkół podstawowych: Radosław Pietruszewski, Jarosław Zaczek i Daniel Strutyński, oblali białą farbą olejną tablicę informacyjną lokalu głosowania w Szkole Podstawowej nr 5. SB przeprowadziła z nimi rozmowy ostrzegawcze⁷².

Ruchu „Wolność i Pokój”, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2012, s. 44–67; G. Waligóra, *Ruch Wolność i Pokój*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2..., s. 389–391.

⁶⁹ AIPN Wr, sygn. 122/453, t. 1, Notatka urzędowa dot. Marcina Kaczyńskiego, 1 IV 1988 r., k. 31; ibidem, t. 2, Akta wykroczenia [dot.] rozpowszechniania ulotek w dniu 25 VIII 1988 r. przez M. Kaczyńskiego, M. Molińskiego, „Alternatywa”, nr 3, k. 50–52; ibidem, Oświadczenie, „Serwis Informacyjny Ruchu «Wolność i Pokój»”, nr 1, 1988, k. 53.

⁷⁰ M. Bałtowski, *Gospodarka socjalistyczna w Polsce*, PWN, Warszawa 2009, s. 280–281; J. Skórzyński, *Rewolucja Okrągłego Stołu*, Znak, Kraków 2009, s. 77–81; A. Dudek, *Kryzys systemu komunistycznego w Polsce lat osiemdziesiątych*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2007, nr 1, s. 110–117.

⁷¹ AIPN Wr, sygn. 067/33, Meldunek uzupełniający nr 158, 14 XI 1987 r., b.p., mf.

⁷² Ibidem, Meldunek uzupełniający nr 168, 25 XI 1987 r.; ibidem, Meldunek uzupełniający nr 175, 30 XI 1987 r., b.p., mf.; APO, KW PZPR, sygn. 1564, Referendum [Ogólnokrajowe – Z.B.], t. 1, Ocena przygotowań i przebiegu ogólnokrajowego referendum w województwie opolskim, 2 XII 1987 r., s. 95; APO, KW PZPR, sygn. 1565, Referendum [Ogólnokrajowe – Z.B.], t. 2, Ocena przygotowań i przebiegu ogólnokrajowego referendum w województwie opolskim, 2 XII 1987 r., s. 17.

W późniejszym czasie opolscy działacze WiP wielokrotnie manifestowali pod hasłami ekologicznymi, protestując przeciwko budowie elektrowni atomowych. Pierwszą tego typu akcją w Opolu przeprowadzono 28 kwietnia 1988 r. – w drugą rocznicę katastrofy czarnobylskiej. Działacze WiP rozmieścili wówczas pod Spółdzielczym Domem Handlowym „Opolanin” przy ul. Ozimskiej dwa transparenty z hasłami nawołującymi do zaprzestania budowy elektrowni w Żarnowcu. W związku z tą akcją 29 czerwca tegoż roku pięciu opolskich działaczy WiP: Joachim Pawliczek, Zbigniew Cieśliński, Krzysztof Saj, Marcin Kaczyński i Mirosław Moliński, stanęło przed Rejonowym Kolegium ds. Wykroczeń przy Prezydencie Miasta Opola pod zarzutem zorganizowania manifestacji bez zezwolenia. 21 września wymierzono im karę nagany. Tego samego dnia, gdy przed Rejonowym Kolegium ds. Wykroczeń odbywała się pierwsza rozprawa w sprawie manifestacji z 28 kwietnia, pięciu działaczy WiP: Cieślińscy, Golczuk, Kaczyński i Pawliczek, urządziło manifestację na zadaszeniu nad „Delikatesami” przy ul. Krakowskiej, rozwijając tam transparenty o treści: „Popierasz energetykę jądrową – podpisujesz wyrok na siebie i na swoje dzieci!” oraz „Lepiej bądź aktywny dziś niż radioaktywny jutro”⁷³.

Przed 17 września 1988 r. opolscy opozycjoniści podjęli działania na rzecz upamiętnienia kolejnej rocznicy sowieckiej napaści na Polskę w 1939 r. Wydrukowano dużą liczbę ulotek z hasłem „Precz z sowieckim imperializmem” i tekstem oświadczenia sygnowanego przez grupę działaczy niepodległościowych, szeregowych członków Solidarności, regionalną Komisję ds. Interwencji i Praworządności NSZZ „Solidarność” oraz grupę uczestników Ruchu „Wolność i Pokój”. Uprowadzona o tych przedsięwzięciach Służba Bezpieczeństwa przeprowadziła 16 września 1988 r. – w przeddzień rocznicy – akcję prewencyjną, polegającą na urządzeniu tzw. kotła w mieszkaniu Golczuków w Opolu. Funkcjonariusze SB zatrzymali wówczas kilku młodych działaczy opozycyjnych: Golczuka, Arkadiusza Karbowiaka, Zbigniewa Cieślińskiego i Zbigniewa Dzięgielewskiego. Podobnie jak Krystyna Golczuk trafili oni do aresztu w podziemiach WUSW. W wyniku rewizji przeprowadzonej w mieszkaniu Golczuków skonfiskowano m.in. ramki do sitodruku, pojemniki z farbą, 1800 ulotek przygotowanych na rocznicę agresji sowieckiej, szereg innych ulotek oraz transparenty, koszulki i chusty z hasłami niepodległościowymi i solidarnościowymi, wyrażającymi w szczególności poparcie dla akcji strajkowych z sierpnia 1988 r. Część skonfiskowanych transparentów była wykonana z myślą o VI Pielgrzymce Ludzi Pracy na Jasną Górę⁷⁴. Sprawa tzw. kotła w mieszkaniu Golczuków znalazła swój dalszy ciąg przed Rejonowym Kolegium ds. Wykroczeń przy Prezydencie Miasta Opola. 26 stycznia 1989 r. kolegium

⁷³ Raport z działalności [regionalnej – Z.B.] Komisji d/s Interwencji i Praworządności NSZZ „Solidarność” za okres od marca do października 1988 r. (kserokopia w zbiorach prywatnych autora); *Represje*, „Solidarność Opolska” 1988, nr 31, s. 3.

⁷⁴ AIPN Wr, sygn. 08/341, t. 3, Notatka urzędowa, 16 IX 1988 r., k. 22; ibidem, Protokół przesłuchania, 16 IX 1988 r., k. 23–27; ibidem, Szyfrogram z Wydziału Śledczego WUSW w Opolu do Wydziału Inspekcji Biura Śledczego MSW w Warszawie, 17 IX 1988 r., k. 33–36; „Na Bieżąco” 1989, nr 1, s. 2.

to wymierzyło Krystynie Golczuk, obwinionej o sporządzenie ulotek i transparentów Solidarności, karę grzywny w wysokości 40 000 zł, z doliczeniem 10 000 zł nawiazki oraz 1500 zł tytułem kosztów postępowania. Orzeczono również przepadek skonfiskowanych przez SB przedmiotów⁷⁵.

Pod koniec 1988 r. z opolskiego środowiska WiP wyodrębniła się nowa formacja opozycyjna o charakterze lokalnym: Młodzieżowa Grupa Niepodległościowa (dalej: MGN) „Pokolenie ’80–88”. Jej czołowymi działaczami byli młodzi ludzie znani wcześniej z zaangażowania w działalność WiP: Golczuk, Cieślińscy, Karbowski, Tomasz Ardziejewski, Bogdan Bocheński, Wojciech Kaczmarek, Mariusz Pawelec, Mariusz Jankiewicz i Wiesław Różycki. Tworzyli oni środowisko odwołujące się do idei Solidarności i WiP, lecz negatywnie ustosunkowane wobec tendencji do ugody z komunistami. Powołanie Pokolenia ’80–88 było polityczno-organizacyjnym wyrazem wejścia w dojrzałe życie nowej generacji działaczy opozycyjnych, nastawionych z reguły bardziej radykalnie niż starsi wiekiem działacze Solidarności. Ideowe oblicze grupy uformowało się pod wpływem Uklei i Bereszyńskiego. Współpracowano jednak również z opolskimi działaczami Solidarności, a przede wszystkim z Janem Calką, członkiem Zarządu Regionu Śląska Opolskiego NSZZ „Solidarność”, który zainspirował młodych opozycjonistów do utworzenia własnej struktury organizacyjnej⁷⁶.

Środowisko Pokolenia ’80–88 cechował polityczny pluralizm wyrażający się zróżnicowaniem poglądów w szczegółowych kwestiach politycznych, przy jednoczesnej konsekwentnej orientacji niepodległościowej i antykomunistycznej. W 1989 r. z Pokolenia ’80–88 wyodrębniły się inne grupy polityczne: opolskie grupy lub oddziały Solidarności Walczącej (dalej: SW), Konfederacji Polski Niepodległej oraz Liberalno-Demokratycznej Partii „Niepodległość”. We wrześniu 1989 r. MGN „Pokolenie ’80–88” współuczestniczyło w powołaniu Tymczasowej Reprezentacji Politycznej Śląska Opolskiego, krytycznie nastawionej wobec rządu Tadeusza Mazowieckiego. Opolska grupa SW stała się wkrótce obiektem zainteresowania Służby Bezpieczeństwa. We wrześniu 1989 r., już po utworzeniu rządu przez Mazowieckiego, założono w związku z tym sprawę operacyjnego rozpracowania o krypt. „Ośmiornica”. Zamknięto ją w marcu 1990 r., ale dwaj rozpracowywani przez SB działacze SW, Ardziejewski i Golczuk, mieli nadal pozostawać w polu zainteresowania aparatu bezpieczeństwa⁷⁷.

We wrześniu 1989 r. na terenie Opola rozpoczął działalność Młodzieżowy Ruch Oporu Solidarności Walczącej (dalej: MRO SW). Jego jawnym przedstawicielem był Andrzej Buchowski. 13 grudnia 1989 r. działacze MRO SW współorganizowali opolskie obchody ósmej rocznicy wprowadzenia stanu wo-

⁷⁵ AIPN Wr, sygn. 08/341, t. 3, Pismo naczelnika Wydziału Śledczego WUSW do Wydziału Postępowania Karnego Prokuratury Wojewódzkiej w Opolu, 30 I 1989 r., k. 123; ibidem, Orzeczenie (odpis), 26 I 1989 r., k. 125.

⁷⁶ Zob. Z. Bereszyński, *Rewolucja „Solidarności”...*, t. 3, s. 52–56.

⁷⁷ AIPN Wr, sygn. 065/1540, Analiza sprawy operacyjnego rozpracowania krypt. „Ośmiornica”, 7 III 1990 r., b.p., mf.

jennego. Protestowano wówczas przeciwko sprawowaniu najwyższej godności państwowej przez gen. Wojciecha Jaruzelskiego⁷⁸.

Młodzi opozycjoniści opolscy, a zwłaszcza Golczuk, Cieślińscy oraz Ardziejewski, byli wielokrotnie represjonowani w związku ze swoją działalnością (zatrzymania, rewizje, stawianie przed kolegium ds. wykroczeń itp.). Przypadki takie zdarzały się nawet po dokonanej w Polsce we wrześniu 1989 r. zmianie ekipy rządzącej. 22 października 1989 r., ponad miesiąc po objęciu władzy w kraju przez rząd Mazowieckiego, funkcjonariusze milicji dotkliwie pobili trzech młodych opozycjonistów opolskich: Golczuka, Ardziejewskiego (SW) i Zbigniewa Cieślińskiego (LDPN). Wcześniej trójkę tę chciano wylegitymować, a gdy okazało się, że nie posiadają przy sobie dokumentów, próbowano ich zatrzymać. Gdy stawili opór, doszło do pobicia. W nocy z 7 na 8 listopada 1989 r. zdarzył się kolejny przypadek zatrzymania młodych opolskich opozycjonistów przez milicję. Funkcjonariusze Rejonowego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Opolu zatrzymali wówczas koło sklepu mięsnego przy ul. Krakowskiej Ardziejewskiego z SW oraz trzech działaczy MRO SW, uczniów opolskich szkół średnich, Buchowskiego, Grzegorza Cieślika i Adriana Popieła, zarzucając im malowanie napisów na budynkach⁷⁹.

Harcerstwo niepokorne

W bliskim związku z inicjatywami opozycyjnymi w miejscowych środowiskach młodzieżowych pozostawała zapoczątkowana w latach 1980–1981 działalność różnych struktur tzw. harcerstwa alternatywnego czy niepokornego. Niektórzy z młodych opozycjonistów byli jednocześnie działaczami harcerskimi bądź wywodzili się z alternatywnego ruchu harcerskiego. Trwające od sierpnia 1980 r. rewolucyjne przemiany w życiu społecznym kraju przyniosły również odrodzenie się tradycyjnych ideałów polskiego harcerstwa. Ich wyrazicielem stał się m.in. utworzony z końcem września 1980 r. Krąg Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego (dalej: KIHAM). W miesiąc później zebrani w Warszawie instruktorzy Związku Harcerstwa Polskiego (dalej: ZHP), reprezentujący różne środowiska krajowe, powołali Porozumienie Kręgów Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego. W ślad za tym 20 listopada 1980 r. zostało powołane Opolskie Porozumienie Instruktorów im. Andrzeja Małkowskiego (dalej: OPIAM), w skład którego weszło 29 instruktorów harcerskich z czterech różnych szczepów opolskich ZHP. 19 grudnia tegoż roku instruktorzy skupieni w OPIAM powołali KIHAM w Opolu⁸⁰.

⁷⁸ *Serwis Informacyjny Solidarności Walczącej*, „Solidarność Walcząca. Informator Solidarności Walczącej Opole” 1989, nr 4, s. 5.

⁷⁹ *Serwis Informacyjny*, „Gazeta Wybiórcza” 1989, nr 1, s. 2; AIPN Wr, 065/1540, Szyfrogram od zastępcy szefa WUSW ds. SB w Opolu do wiceministra spraw wewnętrznych, gen. bryg. Zbigniewa Pudysza, 8 XI 1989 r., b.p., mf; B. Mrukot, *Pędzlowanie czystych rąk*, „Trybuna Opolska”, 17 XI 1989, s. 1.

⁸⁰ A.F. Baran, *W cieniu „Solidarności”. Harcerstwo „niepokorne” i niezależne w Polsce 1980–1990*, [w:] *NSZZ „Solidarność” 1980–1989...*, s. 339–341; M. Wierzbicki, *Harcerstwo niezależne*

Szczególnie interesującą kartę w historii rewolucji Solidarności w województwie opolskim zapisali harcerze z założonych w latach 1980–1981 w Opolu, Krapkowicach i Brzegu drużyn harcerskich nr XIII im. Józefa Grzesiaka, zwanych potocznie Czarnymi Trzynastkami. Noszące taką nazwę drużyny nawiązywały do patriotycznych tradycji przedwojennego harcerstwa polskiego, aczkolwiek działały w ramach oficjalnych struktur ZHP. Inicjatorem utworzenia, założycielem i pierwszym drużynowym Czarnych Trzynastek w Opolu i Krapkowicach był Zbigniew Hoffman. Członkami krapkowickiej drużyny o tej nazwie byli m.in. Maciej Wojciechowski (późniejszy członek WiN, zwany przez kolegów „Naczelnikiem”, syn Ludwika Wojciechowskiego, przewodniczącego Punktu Koordynacyjnego NSZZ „Solidarność” w Krapkowicach), Bartłomiej Morawski (syn Danuty Morawskiej, miejscowej działaczki NSZZ „Solidarność”), Rafał Błaut, Roman Główka („Gustaw”), Agata Kornacka, Joachim Pawliczek („Bambus”), Mariusz Radczak („Struś”), Waldemar Świerczek („Świergol”) i Marek Tomaszewski. Środowisko Czarnych Trzynastek okazało się prawdziwą kuźnią kadr dla różnych środowisk opozycyjnych w województwie opolskim, od NFMS w 1981 r., poprzez młodzieżowy związek WiN w 1982 r. (m.in. Wojciechowski), po Ruch „Wolność i Pokój” (m.in. Pawliczek) w ostatnich latach PRL⁸¹.

Nurt odnowy w ruchu harcerskim reprezentowały także drużyny środowiskowe z Kluczborka, skupiające młodzież z różnych miejscowych szkół, a zwłaszcza z Liceum Ogólnokształcącego (dalej: LO) i Technikum Mechanicznego (dalej: TM). Charakter taki miała m.in. 122 Kluczborska Drużyna Harcerska im. Szarych Szeregów. Kierował nią drużynowy Andrzej Żukowski, pracownik PKP, a niższe funkcje kierownicze pełnili uczniowie miejscowych szkół średnich: Jacek Kudzior (TM, przyboczny), Iwona Toporowska (LO, przyboczna), Katarzyna Juranek (LO, zastępowa), Bożena Nowosiadło (LO, zastępowa), Piotr Piłat (TM, zastępowy) i Piotr Wandzioch (TM, zastępowy). Podobną w swoim charakterze drużyną nr 41 im. Orłów Lwowskich kierował drużynowy Jan Globisz (TM), a do najaktywniejszych członków drużyny należała uczennica Szkoły Podstawowej nr 2 Barbara Lubczyńska⁸².

Okres stanu wojennego przyniósł ograniczenie możliwości działania tzw. harcerstwa niepokornego lub alternatywnego, reprezentowanego przez oddziały KIHAM oraz Czarne Trzynastki w Opolu, Brzegu i Krapkowicach. Część

---

i tzw. niepokorne, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1..., s. 147; M. Patelski, „*Harcercz Opolski*” i „*Echo Harcerza*”. *Problemy prasy harcerskiej na Opolszczyźnie w latach 1980–1981*, [w:] *Z dziejów prasy harcerskiej w kraju i na obczyźnie. Tom studiów dedykowany pamięci Zygmunta Lechośława Szadkowskiego (1912–1995)*, red. W. Kukła, M. Szczerbiński, Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej w Gorzowie Wielkopolskim (Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu), Gorzów Wielkopolski 2003, s. 157.

⁸¹ Relacja pisemna Macieja Wojciechowskiego z 20 XII 2004 r. (kopia cyfrowa w zbiorach prywatnych autora); J. Pawliczek, *Trzynastacy. Rzecz o braterstwie i przyjaźni (Historie znane i mniej znane)*, Instytut Śląski, Opole 2023.

⁸² AIPN Wr, sygn. 065/917, Analiza materiałów sprawy operacyjnego sprawdzenia krypt. „Czata”, nr ewid. 28 828, 4 VII 1984 r.; ibidem, Wykaz członków drużyn przechodzących w sprawie (wg stanu na dzień 30 VI 1983 r.), b.p., mf.

harcerzy z Czarnej Trzynastki w Krapkowicach zaangażowała się w działalność konspiracyjnego związku młodzieżowego WiN (m.in. Wojciechowski), a później WiP (Pawliczek). Konsekwencją tego było rozwiązanie tej drużyny. W dalszym ciągu działały jednak analogiczne drużyny w Opolu i Brzegu⁸³.

Schyłkowe lata PRL zaowocowały nowymi inicjatywami w ramach alternatywnego ruchu harcerskiego, funkcjonującego nadal jeszcze w oficjalnych strukturach ZHP, lecz posiadającego chrześcijańskie oblicze ideowe. Przykładem tego może być działalność 23 Ozimskiej Drużyny Harcerskiej im. Lecha Domańskiego (uczestnik słynnej akcji pod Arsenalem w 1943 r., ps. „Zeus”) – „Słowiany” (dalej: ODH), skupiającej młodzież z rejonu Ozimka i Grodziec. Drużyną tą kierował Krzysztof Kleszcz, młodszy brat Andrzeja, działacza Solidarności z Huty Małapanew. Jego zastępcą i najbliższym współpracownikiem był Janusz Derda. Współpracowano z innymi strukturami ruchu harcerskiego o podobnym obliczu ideowym: IV Szczepem Opolskim oraz „0” (zerową) Drużyną Harcerską im. Zawiszków z Kluczborka. Niektórzy z miejscowych harcerzy jak Marceli Biskup malowali napisy o treści opozycyjnej na terenie Ozimka. Przed wyborami do sejmu i senatu w czerwcu 1989 r. rozlepiano plakaty Solidarności⁸⁴.

Na przełomie lat 1988 i 1989 Kleszcz z 23 ODH zaangażował się również w działalność niezależnego ruchu studenckiego. Działał on w grupie zorganizowanej przez Wiesława Turzańskiego, studenta Wyższej Szkoły Pedagogicznej na kierunku pedagogika kulturalno-oświatowa. Grupa ta zajmowała się kolportażem wydawnictw drugiego obiegu w środowisku studenckim. Turzański i Kleszcz zostali też członkami grupy inicjatywnej, działającej na rzecz reaktywowania struktur Niezależnego Zrzeszenia Studentów w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu. 2 marca 1989 r. Kleszcz został członkiem Uczelnianej Komisji Organizacyjnej NZS⁸⁵.

Kontrowersje na temat opozycyjnej biografii Jerzego Golczuka

Wśród osób, które w ostatnim dwudziestolecu PRL angażowały się w działalność opozycyjną w opolskich środowiskach młodzieżowych, na szczególną uwagę zasługuje postać Jerzego Golczuka. Rozpoczął on tę działalność najwcześniej ze wszystkich wymienionych tu osób, bo już jako piętnastoletni uczeń szkoły podstawowej. Był najmłodszym więźniem politycznym w okresie stanu wojennego (przynajmniej w skali województwa opolskiego), a walkę z rządami komunistycznymi w Polsce kontynuował nieprzerwanie aż do ich upadku w latach 1989–1990. Jako jeden z nielicznych członków konspiracyjnego związku Wolność i Niepodległość nie zaniechał działalności opozycyjnej

⁸³ AIPN Wr, sygn. 08/582, Informacja dot. aktualnej sytuacji społeczno-politycznej w harcerstwie na terenie woj. opolskiego i w ZHP Opole-Miasto, [1986], k. 65–66.

⁸⁴ APO, KW PZPR, sygn. 467, *Informacja o sytuacji w ruchu młodzieżowym*, 20 II 1984 r., s. 211; ibidem, Notatka służbowa, 18 V 1989 r., k. 75.

⁸⁵ M. Patelski, *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Opolu 1980–1990...*, s. 250–251; idem, *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Opolu 1980–1989*, [w:] *Młodzież kontra system...*, s. 116–117.

po represjach, jakie spotkały ich w 1982 r.⁸⁶ W związku ze swoją aktywnością był wielokrotnie represjonowany, a SB rozpracowywała go nadal w 1990 r., już po powstaniu rządu Mazowieckiego. Mimo to w ostatnich latach pojawiły się próby totalnego zanegowania jego wkładu w działalność opozycyjną w okresie stanu wojennego.

W 2019 r. pod patronatem TVP 3 Opole został wyprodukowany film dokumentalny *Nie skoczył Bolek przez murek. Nie rzucił kamieniem Jurek*, poświęcony formalnie związkowi Wolność i Niepodległość, ale będący faktycznie – jak wskazuje na to już sam jego tytuł – personalnym atakiem na Golczuka. Występujące w tym filmie osoby: Andrzej Wianecki i Tadeusz Gustowicz (dawniej Lakwa), utrzymują, jakoby Golczuk w ogóle nie działał w związku WiN. Według Wianeckiego „Jurek Golczuk kręcił się koło tego WiN-u, coś tam o tym WiN-ie wiedział; wiedział, że jest, natomiast nie brał udziału w żadnych akcjach, w redagowaniu ulotek. [...] Postanowiliśmy, że nie będziemy go zaprzysięgać do organizacji, nie będzie on członkiem tej organizacji”. Według Gustowicza „Jerzy Golczuk był młodym człowiekiem wtedy, pełnym entuzjazmu, natomiast nie został przyjęty do WiN-u z tytułu młodego wieku”. Negowano również związek Golczuka z atakiem na willę płk. Urantówki⁸⁷.

Twierdzenia te pozostają jednak w ewidentnej sprzeczności z zeznaniami złożonymi przez Lakwę (obecnie Gustowicza) w 1982 r., gdy był on przesłuchiwany przez SB w charakterze świadka. Zgodnie z tymi zeznaniami Golczuk nie tylko działał w WiN, ale nawet był liderem własnej grupy w jego szeregach⁸⁸. Trudno sobie wyobrazić, aby w 1982 r. Lakwa/Gustowicz w swoich zeznaniach bezpodstawnie konfabulował na temat Golczuka, narażając go na odpowiedzialność karną. Łatwiej wyobrazić sobie, że po czterdziestu latach zaczyna

⁸⁶ Do najaktywniejszych politycznie weteranów opolskiego WiN należał również Maciej Wojciechowski. W późniejszym czasie jako słuchacz Uniwersytetu Śląskiego należał do czołowych działaczy opozycyjnego ruchu studenckiego w Katowicach. M. Kobylańska, *Wojciechowski Maciej...*, s. 486; T. Kurpierz, *Zbuntowani. Niezależne Zrzeszenie Studentów w województwie katowickim 1980–1989*, Instytut Pamięci Narodowej, Katowice 2012, s. 262–264, 269, 271–272, 275–276, 281–282, 292, 296–298, 318 (przyp. 47).

⁸⁷ *Nie skoczył Bolek przez murek. Nie rzucił kamieniem Jurek*, <https://www.facebook.com/tvpopole/videos/833408587041185/> (dostęp: 10.11.2024). Tytuł filmu, prześmiewczy dwuwiersz, mający dyskredytować Golczuka, zaczerpnięto z wypowiedzi Uklei, który wtórował twierdzeniom Wianeckiego i Gustowicza.

⁸⁸ AIPN Wr, sygn. 101/6502, Protokół przesłuchania świadka [Tadeusza Lakwy – Z.B.], 3 V 1982 r., k. 205–206. Lakwa zeznawał wówczas m.in.: „W pewnej chwili Andrzej Wianecki powiedział lub ktoś inny, dokładnie już nie pamiętam, że przyjęli do organizacji WiN Jurka Golczuka; zapytano się mnie, co ja o tym myślę. Wówczas ja powiedziałem, że jeżeli chce działać w organizacji, to może, i że na podstawie dotychczasowej działalności nadaje się i że jest pewnym człowiekiem. [...] W miesiącu lutym 1982 r. Jurek Golczuk przyszedł do mnie wraz z Maciem Wojciechowskim oraz z Jarosławem Przybylskim. [...] Golczuk Jerzy powiedział mi, że Maciej Wojciechowski i Jarek Przybylski to są moi ludzie, że on im powiedział, że w Opolu jest organizacja WiN. [...] uważałem, że jak Jurek Golczuk ich zwerbował, to on powinien się nimi zająć. Tzn. najpierw przyjąć ich do organizacji WiN, która by jemu bezpośrednio podlegała, powinien przyjąć od nich przysięgę i następnie przekazywać im zadania lub też dawać im zadania”. Zob. Z. Bereszyński, *Rewolucja „Solidarności”...*, t. 2, s. 174.

zawodzić go pamięć bądź też jakieś inne przyczyny o charakterze pozamerytorycznym sprawiają, że jego relacje rozmijają się z historyczną rzeczywistością. Fakt czynnego udziału Golczuka w działalności WiN poświadczają w sposób jednoznaczny również inne materiały źródłowe z okresu stanu wojennego, a mianowicie zaprotokołowane zeznania kolejnych osób z tego środowiska (m.in. także Wianeckiego)⁸⁹ oraz wspomniany wyrok sądowy w sprawie przeciwko Golczukowi⁹⁰. Taką samą wymowę mają relacje Macieja Wojciechowskiego w telewizyjnym filmie dokumentalnym *Ulotki i kamienie*, zrealizowanym w 2020 r. przez Jędrzeja Lipskiego dla Telewizji Polskiej⁹¹, jak również jego relacja dla programu TVP 3 Opole, przytoczona 1 września 2024 w. w audycji *Kurier Opolski*⁹². To bardzo pouczający przykład tego, jak wielka doza ostrożności jest potrzebna przy korzystaniu ze źródeł z kategorii tzw. historii mówionej.

W kwietniu 2022 r. w Opolskim Urzędzie Wojewódzkim odbyła się uroczystość wręczenia wysokich odznaczeń państwowych osobom zaangażowanym w działalność opolskiego związku WiN oraz MGN „Pokolenie ’80–88”. Cztery osoby z tego kręgu odznaczono Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, w tym jedną osobę pośmiertnie. Krzyż taki nadano pośmiertnie również Marcinowi Kaczyńskiemu, działaczowi WiP. Trzy osoby uhonorowano Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski⁹³. Do przyznania tych odznaczeń przyczynił się w największym stopniu Ukleja, ówczesnie członek Wojewódzkiej Rady Konsultacyjnej ds. Działaczy Opozycji Antykomunistycznej oraz Osób Represjonowanych z Powodów Politycznych. Występujący w imieniu odznaczonych członków WiN Gustowicz/Lakwa dziękował mu w związku z tym w pierwszej kolejności⁹⁴.

Tak się składa, że jedyną osobą, która działała zarówno w WiN, jak i w MGN „Pokolenie ’80–88”, był Jerzy Golczuk. Nie było go jednak wśród osób odznaczonych w Opolskim Urzędzie Wojewódzkim...

Podsumowanie

Antykomunistyczne inicjatywy opozycyjne młodzieży szkolnej w całej Polsce na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. w istotnym stopniu przyczyniły się do kształtowania społecznego podłoża pod zapoczątk-

⁸⁹ AIPN Wr, sygn. 101/6502, Protokół przesłuchania świadka [Macieja Wojciecha Pilcha – Z.B.], 6 V 1982 r., k. 209–210; AIPN Wr, sygn. 101/6718, Protokół przesłuchania podejrzanego [Andrzeja Wianeckiego – Z.B.], 22 III 1982 r., k. 88. Wianecki tak m.in. zeznawał na temat Golczuka: „[...] wiem, że jest on w organizacji i wciągnął go Tadek Lakwa lub Maciek Pilch. [...] Przypuszczam, że wciągnął go Tadek Lakwa, bo on go znał najlepiej”.

⁹⁰ Zob. Z. Bereszyński, *Rewolucja „Solidarności”*..., t. 2, s. 179.

⁹¹ <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=1255802> (dostęp: 11.11.2024).

⁹² <https://www.youtube.com/watch?v=culkGVQ8rBA> (dostęp: 11.11.2024).

⁹³ *Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 sierpnia 2021 r. o nadaniu orderów i odznaczeń*, „Monitor Polski” 2021, poz. 1022.

⁹⁴ Materiały ze zarchiwizowanej strony internetowej Opolskiego Urzędu Wojewódzkiego.

kwane latem 1980 r. głębokie przeobrażenia w kraju. Jest to dobrze widoczne również na przedstawionych przykładach z terenu Opolszczyzny. Inicjatywy takie bywały źródłem kar dla Solidarności, Niezależnego Zrzeszenia Studentów i rozmaitych formacji opozycyjnych, w tym KPN-u, Ruchu Obrony Więzionych za Przekonania czy WiP-u. Opozycyjna aktywność młodzieży szkolnej stanowiła istotne dopełnienie walki prowadzonej przez związkowców spod znaku Solidarności czy bardziej zaawansowanych wiekowo opozycjonistów.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Opolu:

- Akta Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu.

Zbiory prywatne autora.

Źródła drukowane

Bereszyński Zbigniew, *„Jedynka” na opolskich drogach do wolności*, [w:] *Jubileusz 75-lecia Publicznego Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika w Opolu*, red. Jolanta Jakubowska, Małgorzata Mika, I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika w Opolu, Opole 2020, s. 38–47.

Pawliczek Joachim, *Trzynastacy. Rzecz o braterstwie i przyjaźni (Historie znane i mniej znane)*, Instytut Śląski, Opole 2023.

Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 sierpnia 2021 r. o nadaniu orderów i odznaczeń, „Monitor Polski” 2021, poz. 1022.

Prasa

„Gazeta Wybiórcza” (pismo opolskiego oddziału Solidarności Walczącej) 1989.

„Na Bieżąco” (pismo MGN „Pokolenie ’80–88”) 1989.

„Niezależni. Pismo członków «Solidarności» Regionu Śląska Opolskiego” 1985.

„Prawda” (pismo Zarządu Regionu Śląska Opolskiego NSZZ „Solidarność”) 1981.

„Serwis Informacyjny Ruchu «Wolność i Pokój»” 1988.

„Solidarność Opolska” 1988.

„Solidarność Walcząca. Informator Solidarności Walczącej Opole” 1989.

„Sygnały” (pismo Zarządu Regionu Śląska Opolskiego NSZZ „Solidarność”) 1981.

„Trybuna Opolska” 1989.

Opracowania

Bałtowski Maciej, *Gospodarka socjalistyczna w Polsce*, PWN, Warszawa 2009.

- Baran Adam F., *W cieniu „Solidarności”. Harcerstwo „niepokorne” i niezależne w Polsce 1980–1990*, [w:] *NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 7: Wokół „Solidarności”*, red. Łukasz Kamiński, Grzegorz Waligóra, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2010, s. 331–357.
- Bereszyński Zbigniew, *Golczuk Jerzy*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989, t. 2*, red. Grzegorz Waligóra et al., Oficyna Wydawnicza Volumen – Stowarzyszenie Pokolenie, Katowice–Warszawa 2012, s. 121–122.
- Bereszyński Zbigniew, *Konfederacja Polski Niepodległej na Śląsku Opolskim w latach 1980–1991*, [w:] *Konfederacja Polski Niepodległej na drodze do wolności*, red. Michał Wenklar, Instytut Pamięci Narodowej, Kraków 2011, s. 189–239.
- Bereszyński Zbigniew, *Młodzi opolanie wobec stanu wojennego (na przykładzie konspiratorów z organizacji „Wolność i Niepodległość”)*, [w:] *Młodzież kontra system. Rola opozycji młodzieżowej w walce o niepodległość w latach 1945–1989*, red. Małgorzata Świder, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2009, s. 74–84.
- Bereszyński Zbigniew, *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa na Śląsku Opolskim 1980–1990, t. 1–2*, Instytut Pamięci Narodowej, Opole 2014.
- Bereszyński Zbigniew, *Oświata i wychowanie jako obszar konfrontacji ideologicznej państwo–Kościół na przykładzie terenów wchodzących w skład województwa opolskiego*, [w:] *Relacje Kościół–państwo w Górnym Śląsku w latach 1945–1989. Konflikt ideologiczny*, red. Adam Dziurok, Instytut Pamięci Narodowej, Katowice–Warszawa 2019, s. 181–259.
- Bereszyński Zbigniew, *Rewolucja „Solidarności” w województwie opolskim 1980–1990. Historia ilustrowana regionu w czasach przełomu, t. 1–3*, wyd. 2, Instytut Śląski, Opole 2021.
- Bereszyński Zbigniew, *Sanocki Janusz Antoni*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989, t. 1*, red. Mirosława Łątkowska et al., Oficyna Wydawnicza Volumen – Stowarzyszenie Pokolenie, Katowice–Warszawa 2010, s. 404.
- Dudek Antoni, *Kryzys systemu komunistycznego w Polsce lat osiemdziesiątych*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2007, nr 1, s. 105–118.
- Dworaczek Kamil, *Międzyszkolny Uczniowski Komitet Odnowy Społecznej (Wrocław)*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989, t. 4*, red. Jan Olszsek, Instytut Pamięci Narodowej – Stowarzyszenie Pokolenie, Warszawa 2020, s. 268.
- Kobyłańska Monika, *Wojciechowski Maciej*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989, t. 2*, red. Grzegorz Waligóra et al., Oficyna Wydawnicza Volumen – Stowarzyszenie Pokolenie, Katowice–Warszawa 2012, s. 486.
- Kupski Błażej, *Podhajecki Wojciech*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989, t. 2*, red. Grzegorz Waligóra et al., Oficyna Wydawnicza Volumen – Stowarzyszenie Pokolenie, Katowice–Warszawa 2012, s. 338–339.
- Kurpierz Tomasz, *Zbuntowani. Niezależne Zrzeszenie Studentów w województwie katowickim 1980–1989*, Instytut Pamięci Narodowej, Katowice 2012.
- Licbarski Robert, *Federacja Młodzieży Walczącej w latach 1984–1990*, [w:] *Niezależny ruch młodzieżowy w Polsce po drugiej wojnie światowej (1945–2001)*, red. Ryszard Sudziński, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2005, s. 129–171.
- Litwińska Monika, *Waligóra Grzegorz*, *Ruch „Wolność i Pokój” 1985–1989*, [w:] *NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 7: Wokół „Solidarności”*, red. Łukasz Kamiński, Grzegorz Waligóra, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2010, s. 299–330.
- Maziarz Antoni, *Sanocki Jacek Marek*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989, t. 2*, red. Grzegorz Waligóra et al., Stowarzyszenie Pokolenie – Oficyna Wydawnicza Volumen, Katowice–Warszawa 2012, s. 397.
- Maziarz Antoni, *Wianecki Andrzej*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989, t. 1*, red. Mirosława Łątkowska et al., Oficyna Wydawnicza Volumen – Stowarzyszenie Pokolenie, Katowice–Warszawa 2010, s. 479.

- Maziarz Antoni, Sołtysik Łukasz, Ukleja Wiesław, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2, red. Grzegorz Waligóra et al., Oficyna Wydawnicza Volumen – Stowarzyszenie Pokolenie, Katowice–Warszawa 2012, s. 470.
- Oszytko Janusz, Sołtysik Łukasz, Bereszyński Zbigniew, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2, red. Grzegorz Waligóra et al., Oficyna Wydawnicza Volumen – Stowarzyszenie Pokolenie, Katowice–Warszawa 2012, s. 35–36.
- Patelski Mariusz, „Harcercz Opolski” i „Echo Harcerza”. *Problemy prasy harcerskiej na Opolszczyźnie w latach 1980–1981*, [w:] *Z dziejów prasy harcerskiej w kraju i na obczyźnie. Tom studiów dedykowany pamięci Zygmunta Lechośława Szadkowskiego (1912–1995)*, red. Wiesław Kukła, Marek Szczubiński, Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej w Gorzowie Wielkopolskim (Akademia Wychowania Fizycznego im Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu), Gorzów Wielkopolski 2003, s. 157–163.
- Patelski Mariusz, *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Opolu 1980–1989*, [w:] *Młodzież kontra system. Rola opozycji młodzieżowej w walce o niepodległość w latach 1945–1989*, red. Małgorzata Świder, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2009, s. 99–118.
- Patelski Mariusz, *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Opolu 1980–1990*, Fundacja im. Mieczysława Dumnickiego, Opole 2010.
- Ruzikowski Tadeusz, *Federacja Młodzieży Szkolnej*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, red. Mirosława Łątkowska et al., Oficyna Wydawnicza Volumen – Stowarzyszenie Pokolenie, Katowice–Warszawa 2010, s. 112.
- Skórzyński Jan, *Rewolucja Okrągłego Stołu*, Znak, Kraków 2009.
- Smółka-Gnauck Anna, *Między wolnością a pokojem. Zarys historii Ruchu „Wolność i Pokój”*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2012.
- Waligóra Grzegorz, *Ruch Wolność i Pokój*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2, red. Grzegorz Waligóra et al., Oficyna Wydawnicza Volumen – Stowarzyszenie Pokolenie, Katowice–Warszawa 2012, s. 389–391.
- Wierzbicki Marek, *Harcerstwo niezależne i tzw. niepokorne*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, red. Mirosława Łątkowska et al., Oficyna Wydawnicza Volumen – Stowarzyszenie Pokolenie, Katowice–Warszawa 2010, s. 147–148.
- Wierzbicki Marek, *Młodzież w PRL*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2009.
- Wierzbicki Marek, *Ostatni bunt. Młodzieżowa opozycja polityczna u schyłku PRL 1980–1990. Fakty, konteksty, interpretacje*, Instytut Pamięci Narodowej, Lublin–Warszawa 2013.

Netografia

- <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=1255802> (dostęp: 11.11.2024).
- <https://www.youtube.com/watch?v=culkGVQ8rBA> (dostęp: 11.11.2024).
- Janusz Sanocki, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/posel.xsp?id=334&type=W&wojewodztwo=opolskie> (dostęp: 30.08.2024).
- Nie skoczył Bolek przez murek. Nie rzucił kamieniem Jurek, <https://www.facebook.com/tvpopole/videos/833408587041185/> (dostęp: 10.11.2024).
- Wojciech Podhajecki, <https://odnaczeni-kwis.ipn.gov.pl/persons/view/0dc7f0fa-c368-42fe-97e9-f56008d49c38> (dostęp: 30.08.2024).